

ÁLIT

YVIRTOKA AV
UNDIRGRUNDINI

I

UM ALTJÓÐARÆTT

Fólkarættarlig sjónarmið, ið viðvíkja spurninginum um føroyska kravið um yvirtøku av undirgrundini.

1. Setningur nevndarinnar

2. Hvat er altjóðarættur (fólkarættur) ?

3. Hvussu kann altjóðarættur (fólkarættur)
fáa týdning fyri føroyingar ?

4. Hvat sigur altjóðarætturin um krøv um
náttúrutilfeingi ?

5. Kunnu føroyingar styðja kravið um undir-
grundina á altjóðarætt ?

6. Onnur lond ella øki við avmarkaðum sjálvræði

7. Samandráttur og niðurstøða

1. Setningur nevndarinnar

2. Hvat er altjóðarættur (fólkarættur) ?
  - 2.1. Altjóðarættur.
  - 2.2. Keldurnar til altjóðarætt (fólkarætt).
  - 2.3. Hvussu verður altjóðarættur handhevjaður ?
  - 2.4.1. Sambandið ímillum altjóðarætt og innlendskan rætt.
  - 2.4.2. Serreglur fyrir Føroyar.

3. Hvussu kann altjóðarættur (fólkarættur) fáa týningu fyrir føroyingar ?
  - 3.1. Inngangur.
  - 3.2. Hvør kann styðja krøv á altjóða rætt ?
    - 3.2.1. Upprunaliga: Fólkarættur viðvíkir bert ríkjum.
    - 3.2.2. Søguliga gongdin.
      - 3.2.2.1. Frá fúrstaríki til tjóðir.
      - 3.2.2.2. Fólkasambandið og sjálvavgerðarrættur fólkanna.
      - 3.2.2.3. ST-sáttmálin.

3.3. Hvussu kann altjóðarættur fáa týdning fyri fóroyingar?

3.3.1. Inngangur.

3.3.2. Hugtakið "fólk" (peoples).

3.3.3. Upprunafólk (Indigenous population).

3.4. Hvørji almenn rættindi hava ávikavist fólk, tjóðskaparligir minnilutar og upprunafólk ?

3.4.1. Rættindi fólkanna.

3.4.2. Hvørji rættindi hava tjóðskaparligir minnilutar ?

3.4.3. Hvørji rættindi hava upprunafólk ?

3.5. Eru fóroyingar eitt "fólk" sambært altjóða rætti ?

3.5.1. Fóroyingar sum "fólk" í orðsins etniska týdningi.

3.5.2. Hvat sigur ST ?

3.5.3. Lúka fóroyingar ST-treytirnar?

3.5.4. Hvat sigur Danmark?

3.5.4.1. Hvat sigur heimastýrislógin?

3.5.4.2. Hvat hevur Danmark sagt við ST?

3.5.5. Niðurstøða.

4. Hvat sigur altjóðarætturin um krøvni til náttúrutilfeingi ?

4.1. Inngangur.

4.2. Tjóðskaparligir minnilutar/upprunafólk.

4.3. Fólk/tjóð ("peoples").

4.4. Samandráttur.

5. Kunnu fóroyingar styðja kravið um undirgrundina á altjóðarætt?

5.1. Inngangur.

5.2. Rættindi fóroyinga sambært ST-sáttmálunum frá 1966, § 1 (1. og 2. petti).

5.3. Samspælið ímillum 1. og 2. petti í § 1 í 1966-sáttmálunum í føroyskum samanhangi.

5.4. Grønland möguliga eitt javndømi við Føroyar.

5.5. Føroyar og sjálvavgerðarrætturin.

5.6. Grein 47 í ST-sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi.

5.7. Rættargangsreglur.

5.8. Niðurstøða.

6. Onnur lond ella öki við avmarkaðum sjálvræði

6.1. Hví samanbera við aðrar ?

6.2. Samanberingar eru torførar.

6.3. Nøkur dømi.

6.3.1. Grønland.

6.3.1.1. Grønlendska heimastýrið.

6.3.1.2. Grundreglurnar í grønlensku ráevnis-skipanini.

6.3.1.2.1. Myndugleiki

6.3.1.2.2. Fyrisiting.

6.3.1.2.3. Sýtingarrætturin.

6.3.1.2.4. Felagsráðið.

6.3.1.2.5. Býtið av inntökum.

6.3.1.2.6. NUNA-OIL A/S.

6.3.2. Åland.

6.3.2.1. Álendska sjálvstýrisskipanin.

6.3.3. Man.

6.3.4. Hetland og Orknoyar.

6.3.5. Kanada.

6.3.5.1. Stýrislagið í Kanada.

6.3.5.2. Nýfundland.

6.3.5.2.1. Nøkur orð um viðurskiftini millum Nýfundland og Kanada.

6.3.5.2.2. Endamálið við sáttmálanum.

6.3.5.2.3. Felags stýring.

6.3.5.2.4. Býti av avgerðarrætti.

6.3.5.2.5. Alment ummæli.

6.3.5.2.6. Prísáseting.

6.3.5.2.7. Býti av ágóða.

6.3.6. Indiánar og inuittar í Norðurameriku.

6.3.6.1. Inngangur.

6.3.6.2. Viðurskiftini millum europear og upprunafólk sum heild.

6.3.6.3. Indiánar í Norðurameriku.

6.3.6.4. Indiánar og inuittar í Kanada.

6.3.6.5. Niðurstóða.

7. Samandráttur og niðurstóða.

1.

Setningur nevndarinnar

í brævi sínum frá 28. desember 1987 bað lögmaður nevndina kanna, m.a. um tað eru onnur viðurskifti, enn tey í álitinum frá undirgrundarnevndini framførdu, sum tala fyri, at heima-stýrið kann yvirtaka undirgrundina.

Her varð m.a. hugsað um fólkarættarligar reglur, sum fyrra nevndin í petti VI í frágreiðing sini frá 16. juli 1985 visti á høvdu verið umrøddar í orðaskiftinum um undirgrundarmálið, men sum hon ikki vildi viðgera gjøllari, av ti at hesar reglur ikki tóktust at hava beinleiðis týdning í sambandi við tann spurning, marknaðarnevndin hevði sett teirri nevndini.

Henda nevndin hevur sett sær fyri at kanna tær fólkarættarligu reglurnar so væl sum tað letur seg gera innan fyri ta stuttu tíðarfrest, ið nevndin hevur til at greiða arbeidi sítt úr hondum. Nevndin ásannar, at fólkarætturin er alt annað enn einfaldur á hesum øki, og at tað hevði verið ynskiletigt við eini drúgvari serfrøðinga-viðgerð av hesum fjøltáttada evni.

Niðanfyri verður roynt at útgreina í høvuðsheimum, hvat ið meinast við hugtakið altjóðarætt, herundir serstakliga tær reglur, ið viðvíkja rættindum fólkanna til náttúrutilfeingi. f hesum sambandi verður eisini vist á, hvussu undirgrundarspurningurin er viðgjørður í nøkrum øðrum londum, ið hava eina stjórnarstøðu, ið minnir um ta føroysku.

2. Hvat er altjóðarættur (fólkarættur) ?

Her skal stutt verða greitt frá, hvat meinast við hugtakið altjóðarætt, hvörjar keldur eru til altjóðarætt, hvussu altjóðarættarreglur verða handhevjaðar og sambandið millum altjóðarætt og innlendskan rætt.

2.1. Altjóðarættur.

Altjóðarættur (á enskum "International law", á danskum "folkeret") er eitt felagsheiti fyrir tær reglur, sum galda landa millum og millum lond og altjóða felagsskapir. Reglurnar í fólkarættinum binda eftir sínum innihaldi ríkini til at bera seg at á ávisan hátt.

Upprunaliga var fólkarætturin avmarkaður til viðurskifti ríkjanna millum. Myndugleikarnir í tí einstaka ríkinum kundu fara fram imóti sínum íbúgvum ella teknum, sum teimum lysti, uttan at vera avmarkaðir av altjóða reglum. Tó skuldu ríkini sambært fólkarættinum virða teknarnar hjá þorum ríkjum.

Í hesi þöldini er tað vorðið meira og meira vanligt, at fólkarættarreglur verða gjørðar, sum ikki bert viðvíkja ríkisstjórnunum sjálvum, men eisini landsins íbúgvum.

Tað er vorðið vanligari, at fólkarættarreglur banna ávísari atferð frá myndugleikunum móttengis íbúgvunum ella stuðla til aðra atferð.

Sum dömi um slikar altjóða reglur, ið viðvíkja viðurskiftunum imillum stjórnirnar og teknað teirra, kunnu ST sáttmálarnir frá 1966 um ávikavist borgarlig og politisk rættindi og fíggjarlig, sosial og mentanarlig rættindi verða nevndir.

Umframta fólkarættarreglur um persónar eru eisini gjørðar samtyktir og reglur um viður-

skiftini millum landastjórnir og serligar avmarkaðar fólkahópar innan fyri ríkismark teirra t.d. tjóðskaparligar og etniskar minnilutar. Eitt dömi um súlikar reglur er ILO konvention nr. 107 frá 1957 um upprunafólk og ættarbólkar.

ILO (International Labour Organisation) er alheims felagsskapurin fyri arbeiðsviðurskifti. Hann varð grundaður í Fólkasambandstíðini og verður nú roknaður uppi ST-felagsskapirnar.

2.2. Keldurnar til altjóðarætt (fólkarætt).

Altjóðarættur er sum nevnt tær rættarreglur, íð galda fyrst og fremst imillum sjálvstþöug ríki. Hesi ríki hava ongan altjóða myndugleika yvir sær, sum ásetir lögir fyri tey og handhevjar tær.

Fólkarætturin kemur tí fyrst og fremst í lag við bindandi avtalum ella sáttmálum ríkjanna millum og harumframt eisini við altjóða síðvenju.

Millumlanda sáttmálar kunnu vera tvísíðugir (bilateralir). Aðrir eru fleirsíðugir (multilateralir) og seta á stovn millumtjóða felaðsskapir ella stovnar og skipa fyri viðurskiftunum imillum hesar felagsskapir og stovnar þórumegin og limaríkini hinumegin.

Sáttmálar kunnu skapa nýggj rættindi og nýggjar skyldur fyri tey luttagandi ríkini, meðan aðrir bert eru ein sonevnd "kodificering", t.v.s. staðfesting av galdandi síðvenju.

Hinvegin er onki til hindurs fyri, at síðvenja kann roknast at vera bindandi fyri lond, hóast ongin sáttmáli er gjórdur um hetta.

Eitt dömi um eina upprokning av alment viðurkendum keldum til altjóðarætt er at finna

i § 38 i viðtökunum hjá altjóða dómstólinum i Haag, sum nevnir hesar keldur:

- a) Almennar og serligar millumtjóða avtalur, ið áseta reglur, sum staðiliga eru góðkendar av viðkomandi ríkjum.
- b) Millumtjóða siðvenja, sum prógv fyri vanligum atburði viðurkendur sum rættarliga bindandi.
- c) Vanligar rættarmeginreglur, sum eru viðurkendar av framkomnum tjóðum.
- d) Við ávísum fyrivarnum rættaravgerðir og lærusetningar hjá alment viðurkendum rættarlærdum í ymiskum londum, hetta tó bert sum vegleiðandi reglur.

Dentur verður vanliga lagdur á keldurnar umleið í tí raðfylgju, tær her eru roknaðar upp.

2.3. Hvussu verður altjóðarættur handhevjaður ?

Sum frammanfyri nevnt finst ongin altjóða myndugleiki, ið kann uppihalda altjóða reglum á sama hátt sum lögir verða uppihildnar (handhevjaðar) innan fyrir tey einstóku ríkini.

Um okkurt ríki heldur, at eitt annað ríki ikki lýkur sínar skyldur sambært altjóðarættinum, hevur tað sum oftast bert möguleika fyrir at tala at.

I ávísum fórum, sum t.d. tá lond hava góðtikið at virða avgerðir hjá altjóða dómstólinum í Haag, er gjørligt at stevna viðkomandi ríki inn fyrir henda dómstól.

I ávísum sáttmálum eru reglur um gerðarætt. Lond, ið eru ósamd um tulkingina av altjóðareglum t.d. um fiskimark ella landgrunn, kunnu eisini sínámillum avtala at leggja ósemjur fyrir millumtjóða gerðarrætt. Tá ið talan er um skyldur sambært altjóða samtyktum og reglum

um mannarættindi, er í ávísum fórum móguleiki fyri, at einstakir borgarar kunnu klaga viðkomandi stjórn fyri einum altjóða stovni t.d. altjóða mannarættindarnevndini hjá ST.

Meginreglan í altjóðarættinum er kortini, at móguleikar ikki eru fyri rættarligum stigum til tess at fáa reglurnar handhevjaðar.

2.4.1. Sambandið í millum altjóðarætt og innlendskan rætt.

Sambært fólkarættinum hevur eitt land/ríki, sum á einhvønn hátt er bundið av fólkarættarligum reglum, skyldu til at hava umsorgan fyri, at innlendskur rættur er samsvarandi viðkomandi fólkarættarreglum.

Ymiskar uppfatanir eru um, hvussu henda skylda verður lokin og ymiskar reglur eru í ymiskum londum, um hvussu hetta verður gjørt.

Vanligt er, at fólkarættarreglur verða umskipaðar til innlendska lög og samtyktar á vanligan hátt sambært reglunum í viðkomandi landi.

Vanlig uppfatan er, at um ein innlendskur dómstólur kemur út fyri, at ein ríkislög er í strið við altjóðarættin, hevur dómstólurin skyldu til so vítt gjørligt at tulka lógina so, at hon fæst at samsvara fólkarættinum.

2.4.2. Serreglur fyri Føroyar.

Sambært § 5 í heimastýrislóbini er føroyska heimastýrið avmarkað av teimum til eina og hvørja tið verandi sáttmálaligu og øðrum altjóða rættindum og skyldum.

§ 7 í heimastýrislóbini ásetur reglur um, at altjóða sáttmálar og aðrar altjóða semjur, sum krevja ríkissamtykt og sum nerta við serlig

føroysk áhugamál, skulu verða viðgjørd á sama hátt sum ríkislóbir, ið viðvíkja Føroyum, t.v.s. skulu leggjast fyri heimastýrið til ummælis, áðrenn tær verða lýstar at galda í Føroyum.

Sambært altjóða mannagongd er eitt ríki - i hesum fóri Danmark - bundið av einari millum-landa avtalu við øllum sínum landaøki, hetta merkir fyri Danmarkar viðkomandi eisini Føroyar og Grønland. Serliga á málsoðkjum, ið heimastýrið vil eru føroysk sermál, verður tí ofta roynt frá donskum ríkismyndugleikum at tryggja sær frammanundan, at seta viðkomandi avtalu í gildi fyri Føroyar. Fæst slik vissa ikki, verður vanliga tikið fyrivarni um Føroyar, tá ið Danmark ger millumtjóða sáttmálar.

Við hvort er beinleiðis sett inn í sáttmálatekstin, at sáttmálin ikki er galddandi fyri Føroyar. Í summum fórum er tilskilað, at hann eftir ynski frá føroyska heimastýrinum kann verða settur í gildi seinni við einvegis danskari fráboðan til hinrar sáttmálapartarnar.

Vanliga verður ein altjóða sáttmáli ikki bindandi við undirritingina, men seinni, tá ið londini boða frá, at tey hava góðkent (ratificað) sáttmálan. Til ber sum oftast at biða við at siga frá, um sáttmálin er galddandi fyri Føroyar til Danmark boðar frá góðkenning sini. Vanligt er, at altjóða sáttmálar eisini verða lýstir at galda í Føroyum sambært reglunum um lýsing av lögum, ið verða at galda fyri Føroyar.

Tað er tó ikki altið, at altjóðasáttmálar eru serstakliga lýstir í Føroyum. Nevnast kann sum eitt dømi, ið hevur beinleiðis samband við tað evnið, ið henda nevnd viðger, at teir báðir áðurnevndu ST-sáttmálarnir um mannarættindi frá 1966 ikki síggjast at vera lýstir í Føroyum.

3. Hvussu kann altjóða rættur (fólkarættur) fáa týdning fyri føroyingar ?

3.1. Innganqur.

Í øðrum samanhangi er greitt frá undirgrundarmálinum sæð frá einum ríkisrættarligum sjónarmiði. Hetta ríkisrættarliga sjónarmiðið hongur sjálvsagt saman við tí, at sambært heimastýrislögini frá 1948 eru Føroyar "... indenfor denne lovs rammer et selvstyrende folkesamfund indenfor det danske rige".

Við hesum í huga kann tað undra, hvussu ið altjóðarættur kann fáa týdning fyri viðurskiftini Danmarkar og Føroya ímillum.

Fyri at lýsa hetta skulu vit fyrst kanna at, hvør ið kann gera nýtslu av altjóða rætti. Síðan skulu vit hyggja nærrí at, hvor í altjóða rætti, ið føroyingar kunnu hugsast at koma inn í myndina og at enda verður hugt at, um og - um so er hvussu - føroyingar kunnu styðja síni krøv um undirgrundina á fólkarættarlig sjónarmið.

3.2. Hvør kann styðja krøv á altjóðarætt ?

Til tess at finna út av um Føroya fólk hevur rætt til at seta fram krøv styðjað á altjóðarætt (fólkarætt) er kanska best fyrst at líta eitt sindur at söguligu gongdini í tí rættilega avgerandi spurninginum, hvør ið kann vera rættindahavi (retssubjekt) sambært altjóða rætti.

3.2.1. Upprunaliga: Fólkarættur viðvíkir bert ríkjum.

Í sinum uppruna er altjóðarættur framkomin sum úrslit av sáttmálum millum sjálvstþöugríki og av siðvenju íkomin av atferð ríkjanna millum.

Fyri ríkinum stóð ein fúrsti, sum hevði fullveldi (suverænitet) bæði inneftir mótvegis teimum íbúgvum, sum i ríkinum búðu, og úteftir mótvegis þórum fúrstum. Fyrbrigðið "fólk" var utan týning fyri fólkarættin.

3.2.2. Søguliga gongdin.

Fyri at skilja altjóðarættarliga hugtakið "fólk" er neyðugt at fara nakað aftur í tíðina og gera eina stutta søguliga lýsing av hesum hugtaki.

Í upplýsingartíðini í 18. öld vorðu spurningar settir til nógvi viðurskifti, ìð inntil tá hóvdú verið tikan sum natúrugivin.

M.a. stóða hugtakið "fullveldi" (suverænitet) fyri skotum. Bæði tann amerikanska (1776) og tann franska (1789) kollveltingin broyttu hugsanarháttin avgerandi. Ístaðin fyri at ríkisvald-ið higartil varð hildið at hava fingið vald sítt úr erva, varð nú hildið, at tað var fólk-ið, sum var berari av valdinum og gav stjórnini sítt fullveldi at umsita.

Hendan broyting í hugsanarháttinum gjørði tað, at hugtakið "fólk" fekk týning bæði fyri, hvussu ríki voru skipað innanhýsis og fyri altjóða viðurskifti.

3.2.2.1. Frá fúrstaríki til tjóðir.

Burtur úr fólkaræðishugsjónini spratt eisini hugsjónin um sjálvavgerðarrætt fólkanna. Gjógnunum 19. öld vaks fram tann hugsan, at fleiri

av teimum ríkjum, ið tá vóru til, ikki vóru "natúrligar" eindir, av tí at tey umfataðu fleiri fólk ella skildu fólk sundur, ið annars kendu seg nær skyld.

Menniskju, ið kendu seg nær skyld hvør at þórum við felags sögu, mentan og fyrst og fremst málí, og sum sostatt kendu seg sum eitt "fólk" áttu at hava loyvi til at skipa seg í egin ríki eftir eignum tykki í staðin fyri tey qomlu fúrstaríkini.

Hetta fórði sum vera man til ynski um munandi broytingar í europeiska landkortinum.

Fleiri tilikar broytingar fóru eisini fram í 19. þold. T.d. gjørdist Italia sum fráleið eitt ríki, sum umfataði fólk, ið áður hövdu verið sundurskild í ymisk fúrstadómi og sum nú meir ella minni kendu seg sum eina tjóð. Ein liknandi gongd var eisini í Týsklandi.

Aðrastaðni í Europa vóru stór ríki, sum hýstu nógum ymiskum "fólkum". Hetta var t.d. galdandi fyri Zar-Russland, fyri turkiska ríkið í landsynnings-Europa og ikki minst fyri eystur-ríksk-ungverska ríkið. Tjóðskaparhugsjónin elvdi til ófrið í hesum ríkjum og kröv um at lima tey sundur. Fyrri heimsbardagi beindi fyri eystur-ríksk-ungverska ríkinum, turkiska stórríkinum og fyri Zar-Russlandi. Eisini Týskland var fyri tapi.

3.2.2.2. Fólkasambandið og sjálvavgerðarrættur fólkanna.

Tá ið roynt var at skipa Europa av nýggjum eftir fyrra heimsbardaga varð hövíð roynt at skapa eina nýggja heimsskipan grundaða á ávisar meginreglur, ikki minst á regluna um sjálvavgerðarrætt fólkanna.

Miðað varð ímóti at skipa landókini hjá teimum tapandi ríkjunum soleiðis, at best mogu-ligt samsvar fekst imillum ríkismarkini og mark-

ini fólkanna millum, soleiðis at hvørt fólk sær fekk egið ríki.

Metingarnar um, hvussu væl netta eydnaðist, eru ymiskar. Kortini tykist semja at vera um, at tað bert var í undantaksførum, at sjálvavgerðarreglan varð nýtt ella kundi nýtast til fulnar.

Nøkur av teimum londum, ið fingu sjálvræði í hesum tíðarbili, voru t.d. Finnland og tey trý baltisku londini, sum fingu sjálvstýri, tá ið Zar-Russland fall. Onnur dömi eru Pólland og Tjekkoslovakia.

Í flestu av hesum nýggju tjóðarrikjum (nationalstatum) voru tjóðskaparligir minnilutabólkar innanfyri ríkismark.

Ein týðandi táttur í hesi nýggju heimsskipan, var stovnsetingin av Fólkasambandinum (The League of Nations).

Fólkasambandið skuldi tryggja friðin landanna millum. Áðurnevnda regla um, at ríki skuldu verða skipað sambært fólkaviljanum, varð hildin at fara at minka um eina høvuðsorsók til strið og spenning landanna millum. Í viðurkenning av, at tað ikki bar til at fylgja regluni um, at hvørt fólk skuldi hava egið ríki, út i æsir, vorðu innan fyri fólkasambandið samtyktar reglur um vernd fyri tjóðskaparliðar minnilutar.

Í roynd og veru vorðu viðurskiftini hjá hesum tjóðskaparligu minnilutum sum oftast skipaði sambært tvísíðugum avtalum í millum tey lond, ið varðaðu av hesum minnilutum.

Fólkasambandið hevði ávísa minnilutaverjuskipan, sum gjørði tað möguligt at klaga til sambandið, har málini kundu verða viðgjörd bæði í ráðnum og av dómstólinum. Fólkasambandið hevði kortini ongar möguleikar at tvinga eina loysn inn á partarnar.

Nakað, sum fekk politiskan týdning seinni fyri heimsuppfatanina av minnilutasþurningum,

var, at ein av teimum tapandi þortunum í fyrra veraldarbardaga, nevniliða Týskland, misti landaðki til tey nýstovnaðu ríkini við ti úrsliti, at týskir minnilutar komu at búgva í hesum ríkjum. Hesir týsku minnilutar fingu ikki altið tær sömdir, ið minnilutar annars kravdu, og gav hetta Týsklandi hóvi til at nýta viðferðina av hesum minnilutum sum umbering fyri einum meira og meira harðrendum politikki mótvægis grannalondunum.

Tað misbrúk av minnilutahugtakinum, sum Hitler-Týskland framdi, var helst meðvirkandi til, at spurningurin um vernd av tjóðskaparligum minnilutum fekk rættilega lítlan týdning, tá ið nýggj heimsskipan skuldi verða gjørd eftir seinna heimsbardaga.

3.2.2.3. ST-sáttmálín.

Tá ið leið ímóti endanum av þörum heimsbardaga, varð av nýggjum roynt at seta á stovn eina heimsskipan, sum kundi tryggja heimsfriðin betur enn fólkasambandið hevði verið ført fyri at gjørt.

Samtykt varð at seta á stovn felagsskap Sameindu Tjóða (ST), sum m.a. skuldi hava til endamáls:

"... to develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples ..."

Sum tað skilst byggir ST bæði á hugtakið "nations", sum i hesum føri má skiljast sum sjálvstýrandi tjóðir, og á virðing fyri aðalregluni um javnrættindi og sjálvavgerðarrætt fyri "peoples" altso fólk, utan mun til um tey hava sjálvræði ella ikki.

Í IX kap. í ST-stovningarsáttmálanum, sum viðger millumtjóða samvinnu um búskaparlig og

almannamál, verður m.a. sagt, at henda samvinnan skal byggja á: ".... respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples ...". Á hesum grundarlagi skal ST m.a. fremja hægri livifót og betri fíggjarligar og sosialar umstóður og menning, finna loysnir á millumtjóða búskaparligum, sosialum, heilsu- og þórum spurningum og fremja samvinnu í mentannar- og útbúgvingarmálum og:

"... universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms for all without distinction as to race, language or religion".

Viðvíkjandi tí serliga spurninginum um tey fólk, sum ikki hóvdu sjálvstýri, varð ásett í XI kap. í ST-stovningarsáttmálanum, at tey limaríki í ST, sum hóvdu ella átóku sær ábyrgdina av umsiting av "territories, whose peoples have not yet attained a full measure of self government" skuldu gera sitt ýtarsta at fremja vælferðina hjá hesum fólkum, skuldu virða teirra mentan og fremja teirra politisku, fíggjarligu, sosialu og útbúgvingarligu framgongd, at menna teirra sjálvstýri, at taka teirra politisku ynski til eftirtektar og hjálpa teimum í teirra menning av frælsum politiskum stovnum o.s.fr.

Álagt varð londum, ið hóvdu ábyrgdina av slikum landaøkjum við fólkum, sum ikki hóvdu sjálvstýri, reguliga at boða ST frá gongdini í hesum landaøkjum.

Av hesum skilst, at í ST hevur ógvuliga stórur dentur verið lagdur á vernd av fólkum, sum eru í tí stóðu, sum lýst varð omanfyri, nevniliða ikki at hava sjálvstýri. Spurningurin um fult sjálvræði til ófræls fólk hevur havt sera stóran týdning í politiska arbeidnum í ST.

ST samtykti í 1960 eina yvirlysing (Gene-rally Assembly Resolution 1514 of 14.12.1960) um

frælsi til hjálond og fólk teirra (Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples).

Í fortaluni verður m.a. sagt:

"All peoples have an inalienable right to complete freedom".

Í sjálvum yvirlýsingartekstinum verður eisini sagt:

"All peoples have the right to self determination".

Eisini rættindini hjá einstaklingum eru viðgjörd av ST.

Í innganginum til sáttmálan hjá ST frá 1945 verður um endamálið við ST m.a. sagt:

"... to reaffirm faith and fundamental human rights in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small ..."

Í 1948 samtykti ST yvirlýsingina um manna-rættindini (Universal Declaration of Human Rights frá 10.12.1948).

Arbeiðið við at tryggja mannarættindini yvirhövur hefur hildið fram í ST í nógv ár og fórði í 1966 við sær, at tveir sáttmálar vórðu samtyktir hesum viðvíkjandi, nevniliða "International Covenant on Civil and Political Rights" (Altjóða sáttmálin um borgarlig og politisk rættindi) og "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights" (altjóða sáttmálin um figgjarlig, sosial og mentanarlig rættindi). Báðir sáttmálarnir eru dagsettir 16. desember 1966 og komu í gildi í 1976.

Knýtt at sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi er ein sonevnd "Optional Protocol", sum skapar ávisan móguleika hjá einstaklingum at klaga til ST, um so er, at tey halda rættindi síni vera gingin ov nær.

Hetta er eitt dómi um, at í einstökum fórum

kann sjálvt ein einstaklingur vera rættindahavi sambært altjóðarættinum.

3.3. Hvussu kann altjóðarættur fáa týdning fyri fór-oyingar ?

3.3.1. Inngangur.

Í royndum okkara at lýsa, hvørji rættindi fórroyingar hava til ræðið á undirgrundini, verður ein hövuðsspurningur tulkingin av § 1, 1. og 2. petti í teimum omanfyri umrøddu altjóða sáttmálunum um ávikavist borgarlig og politisk rættindi og fíggjarlig, sosial og mentanarlig rættindi.

§ 1, 1. og 2. petti, hevur hetta orðalag:
"Pt. 1. All peoples have the right of self determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

Pt. 2. All peoples may for their own ends freely dispose of their natural wealth and resources .... in no case may a people be deprived of its own means of subsistence".

Til tess at skilja hvørji rættindi, ið fórroyingar kunnu styðja á hesar reglur, er neyðugt gjølla at lýsa innihaldið av heitinum "peoples" (fólk/tjóð) og hvørja tulking, hetta heitið hevur í nútíðar altjóðarætti.

3.3.2. Hugtakið "fólk" (peoples).

Tað kann tykjast lógið, at tað skal vera neyðugt við ein drúgvari greinagerð um hugtakið fólk. Hetta hugtak verður brúkt í dagligari talu manna millum utan stórvegis trupulleikar. Vit halda okkum óll vita, hvat ið meint verður við,

tá ið orðið fólk verður nevnt.

Vanliga verður hildið, at menniskju, sum hava nøkur eyðkenni til felags, sum t.d. uppruna, sögu, siðir, mál og trúgv kunnu verða roknað sum eitt fólk ella ein tjóð. Vanliga verður eisini hugsað um, at hesi menniskju búgva í ella kenna seg knýtt at ávísum landaðki. Tað er m.a. út frá hesum eyðkennum, at fóroyingar kenna seg sannførðar um at vera eitt egið fólk.

Hesi eyðkenni voru eisini kjarnin í fatanini av, hvat meintist við eitt fólk, tá ið landamörk sum áður nevnt vórðu sett í Europa aftaná fyrra heimsbardaga sambært hugsjónini um sjálvavgerðarrætt fólkanna.

Sum áður nevnt, var tað ofta trupult at brúka regluna um sjálvavgerðarrætt fólkanna í verki, av tí at tað ofta kom fyri at fleiri fólk búðu á sama landaðki og at tað stundum var ringt at skilja ímillum, hvørjir bólkar kundu gera krav uppá heitið fólk, og hvørjir ið ikki kundu.

Hjá ST gjørdist ein av hóvuðsuppgávunum avtøkan av hjálandaveldinum (decolonisation). Hóvuðssjónarmiðið í hesum striði var eins og áður sjálvavgerðarrættur fólkanna. Tó tykist tað sum uppfatanin av, hvat meinast við hugtakið "fólk" (peoples) er broytt munandi síðani fólkasambandstíðina.

Tá ið ST í sinum stovningarsáttmála, í teimum nevndu mannarættindasáttmálunum, og í mongum samtyktum um avtøku av hjálandaveldi talar um sjávavgerðarrætt fólkanna, tykist orðið fólk at sipa til tey, sum búgva á einum ávísum landaðki utan mun til, um tey hoyra til sama etniska bólk ella ikki.

Tað er tað einstaka landaðkið við teimum landamörkum, ið hjálandaveldini hava sett, sum sambært ST hevur krav uppá sjálvræði við teimum

ofta ymisku "fólkum", ið búgva innan fyri hesi landamörk. Tá ið eitt tilíkt hjálund hevur fingið stovnsett egið ríki, loyvir ST ikki teimum einstóku "fólkum", ið búgva innan ríkismarkið, at taka loysing frá tí nýstovnaða ríkinum og stovna egið ríki ella at sameina seg við ættfrændur í þorum ríkjum.

Ein ábending um, hvat ST leggur í hugtakið "fólk" fæst t.d. við at kanna, hvørji eyðkenni, teir leggja til grund, tá ið talan er um fráboðanarskylduna sambært § 73 e í ST-stovningarsáttmálanum, sum viðvíkir landaðki uttan sjálvstýri (non selfgoverning territories). Hesi eyðkenni eru útgreinað í ST samtykt nr. 1541 frá 15. desember 1960.

Har verður fyrst og fremst lagdur dentur á, at viðkomandi landaðki geografiskt er skilt frá tí landi, sum stýrir tí, og at tað eisini er ein eyðsýndur etniskur ella mentanarligur munur fólkanna millum.

Eru hesi eyðkenni til staðar, kunnu eisini aðrir tættir verða tíknir við, sum t.d. umsittingarligir, politiskir, lögfrøðiligrar, búskaparligir ella söguligir tættir.

Henda lýsing visir, hvussu stóran dent, ið ST leggur á frástþöuna, tó uttan at gloyma tann etniska og mentanarliga munin á fólkunum ávikavist í hjálandinum og "móðurlandinum".

Ført hevur verið fram, at ST í sínum samtyktum um rættindi fólkanna, bert hevur havt fólk undir hjálundastýri í huga. Tað er tó ikki semja millum serfrøðingar um, at ST samtyktirnar skulu verða tulkaðar so tröngliga. Hinvegin finst heldur ongin alllysing av hugtakinum "fólk" í nútíðar altjóðarætti, sum hevur alment bindandi gildi, ella sum fólkarættarserfrøðingar kunnu semjast um.

Sambært altjóða rætti hava ikki bert

"fólk", men eisini minnilutar t.d. etniskir, átrúnaðarligir ella málsligir minnilutar ávis rættindi. Ein mannahópur, ið ikki lýkur tær omanfyri umrøddu treytirnar fyri viðurkenning sum fólk, men bert nakrar av teimum, kann fáa viðurkenning sum tjóðskaparligur minniluti.

Talan kann t.d. vera um fólk, ið hoyra eini grannatjóð til, sum t.d. tyski minnilutin í Suðurjútlendi og danski minnilutin í Suðurslesvík. Í þórum fóri kann vera talan um ein mannahóp, sum lýkur treytirnar til at vera roknadur sum egið fólk etniskt sæð, men sum ikki hevur eitt nóg væl avmarkað landaðki at búgva á, men sum býr meira ella minni saman við þórum fólkum, sum eru í meiriluta í viðkomandi ríki. Dómi um hetta eru t.d. bretonar í Fraklandi og sorbar í DDR, ella baskar og katalanar, ið búgva bæði innan fyri spanskt og franskt ríkismark.

3.3.3. Upprunafólk (Indigenous Peoples).

Upprunafólk kunnu lýsast sum eitt serligt slag av etniskum minniluta, nevnilega fólk, ið eru ættað frá teimum upprunaligu íbúgvunum í einum landi, sum seinni hevur verið fyri innflyting av þórum fólkaslögum, sum hava tikið valdið í landinum. Eitt av eyðkennunum hjá flestu upprunafólkum er, at tey hava serligt tilknýti til lendið, har tey búleikast.

3.4. Hvørji almenn rættindi hava ávikavist fólk, tjóðskaparligir minnilutar og upprunafólk ?

3.4.1. Rættindi fólkanna.

Tey grundleggjandi rættindi, sum altjóða rættur gevur teimum, ið lúka teytirnar fyri at verða roknað sum fólk sambært altjóðalög, eru

fyrst og fremst at finna í teimum báðum sáttmálunum um mannarættindi frá 1966, sum nevndir eru áður. Her skal verða endurtikið tað, sum stendur í § 1, 1. petti:

"All peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development".

Sjálvavgerðarrætturin sambært hesi grein heimilar einum fólkí at taka avgerð um ríkisrættarligu stóðu sína á ein av niðanfyri nevndu hættum:

- a) at gerast egið (frælst) ríki
- b) at gerast partur av einum ríki saman við einum ella fleiri þórum fólkum ("integration")
- c) frælst samband við eitt ríki ("free association").

Her skal ikki verða nomið gjóllari við teir triggjar möguleikarnar, ïð nevndir eru omanfyri. Bert skal verða nevnt, at vanliga hugsanin er, at hevur eitt fólk einaferð tikið avgerð um samanrenning, t.e. "integration" sum nevnt undir b) vendist ikki aftur, soleiðis at skilja at sama fólk seinni við fólkarættinum sum grundarlagi skuldi kunna kravt at gerast sjálvstóðugt ríki. Henda avmarking er tó Treytað av, at fólkid, tá tað tók avgerð sína, var fult vit andi um allar triggjar valkostirnar og slapp at velja teirra millum á demokratiskan hátt.

Sum áður umrøtt hevur ST serliga lagt dent á frælsi til tjóðir og fólk undir hjálandaveldi. M.a. kemur hetta fram í áður umrøðdu yvirlýsing nr. 1514 frá 14. desember 1960 um frælsi fyri hjálond og fólk teirra.

Í hesi yvirlýsing verður sum nevnt sligið fast, at öll fólk hava sjálvaverðarrætt. Hevur eitt slikt fólk nýtt rætt sín til at gerast frælst ríki, er hetta ríkið vart av þórum ST reglum. Dómi um hetta er § 6 í yvirlýsing nr. 1514, sum sigur:

"Any attempt aimed at a partial or total disruption of the national unity and the territorial integrity of a country is incompatible with the purposes and principles of the charter of the United Nations".

ST sigur her, at um onkur tjóðarbólkur i einum ríki skuldi roynt at slitið seg leysan frá viðkomandi ríki, uppfatar ST slikt sum eina hóttan ímóti ríkiseindini, ðó er vard av ST.

Samanumtikið sigur ST sostatt, at fólk hava rætt at velja sjálvstýri, men velja tey "integración" (samanrenning), er valið endaligt.

3.4.2. Hvørji rættindi hava tjóðskaparligir minnilutar?

Rættindini hjá tjóðskaparligum minnilutum sambært ST reglum eru lýst í § 27 í altjóða sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi frá 1966.

Henda grein ljóðar soleiðis:

"In those States, in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of the group, to enjoy their own culture, to profess and practice their religion, or to use their own language".

Hendan minnilutavernd er eitt framhald av tí minnilutavernd, sum roynt varð at fáa í lag undir fólkasambandinum og sum eisini hevur aldri söguligar rótur í altjóða sáttmálum og síð-

Í hesi yvirlýsing verður sum nevnt sligið fast, at öll fólk hava sjálvaverðarrætt. Hevur eitt slikt fólk nýtt rætt sin til at gerast frælst ríki, er hetta ríkið vart av þórum ST reglum. Dómi um hetta er § 6 í yvirlýsing nr. 1514, sum sigur:

"Any attempt aimed at a partial or total disruption of the national unity and the territorial integrity of a country is incompatible with the purposes and principles of the charter of the United Nations".

ST sigur her, at um onkur tjóðarbólkur i einum ríki skuldi roynt at slitið seg leysan frá viðkomandi ríki, uppfatar ST slikt sum eina hóttan imóti ríkiseindini, ìð er vard av ST.

Samanumtikið sigur ST sostatt, at fólk hava rætt at velja sjálvstýri, men velja tey "integración" (samanrenning), er valið endaligt.

3.4.2. Hvørji rættindi hava tjóðskaparligir minnilutar?

Rættindini hjá tjóðskaparligum minnilutum sambært ST reglum eru lýst í § 27 í altjóða sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi frá 1966.

Henda grein ljóðar soleiðis:

"In those States, in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of the group, to enjoy their own culture, to profess and practice their religion, or to use their own language".

Hendan minnilutavernd er eitt framhald av tí minnilutavernd, sum roynt varð at fáa í lag undir fólkasambandinum og sum eisini hevur aldri söguligar rótur í altjóða sáttmálum og sið-

venju.

Hesir minnilutar hava sum tað skilst fyrst og fremst krav um vernd av sínum mentanarligu eyðkennum.

Limirnir i slíkum minnilutum hava í fyrsta lagi krav um ikki at vera fyri mismuni sammett við aðrar borgarar i viðkomandi ríki.

Harumframt gevur § 27 hesum minnilutum rætt til eina mentanarvernd, ið ofta bert kann fáast til vega til fulnar við sonevndari "positivari diskriminació" sum t.d. fíggjarligum veitingum frá viðkomandi stjórn, ið ger tað möguligt hjá minnilutunum at uppihalda sínum mentanarligu eyðkennum.

Tulkingar av hesum reglum leggja dent á, at tað ikki er nóg mikið at limirnir í hesum minnilutum hava hóvi til at fáa eins hógan materiellan livifót sum fólk annars innan fyri viðkomandi ríki. Fer teirra serliga mentan fyri skeytið, halda tey uppat við at vera eitt fólk.

Tað er alment viðurkent av fólkarættarserfrøðingum, at tjóðskaparligir minnilutar sambært § 27 ikki hava krav um sjálvavgerðarrættin, sum eitt fólk (people) sambært § 1 eigur.

3.4.3. Hvørji rættindi hava upprunafólk ?

Í fyrstu atløgu kann sigast, at upprunafólk eiga tey somu rættindi, sum omanfyri umrøddu tjóðskaparligu minnilutarnir. Tann serliga stóðan, sum upprunafólkini eru í, ger, at tey í ávisan mun hava brúk fyri øðrum rættindum eisini.

Millum tey rættindi, ið hava serligan týding fyri upprunafólkini, er rætturin til jörðina og rætturin at nýta náttúruríkidómið. Slik rættindi eru ofta ein fortreyt fyri, at upprunafólk ið kann uppihalda sínum hevdvunna livihátti og

harvið sínari mentan.

T.d. kann verða nevnt, at nokkur av uppruna-fólkunum, sum t.d. samar, eru hirðar, sum ferð-ast runt við fylgjum sínum og sum tí hava krav um framhaldandi atgongd til beiti, um teimum skal verða lív lagað.

Rættindini hjá upprunaþólkum eru fyrst og fremst vard av ILO sáttmálanum nr. 107 frá 1957.

Hesin sáttmáli er samtyktur á ILO ársfundi í 1957; men bert 27 lond hava boðað frá góðkenn-ing. Kortini meta summir serfrøðingar, at tær meginreglur, sum eru í hesum sáttmála, hava kunnað roknast sum alment galldandi fólkarátt-arlig siðvenja.

Í lötni verður kortini arbeitt við at gera nýggjan sáttmála um rættindi hjá uppruna-fólkum.

Í verandi sáttmála (Nr. 107) verður hóvuðs-dentur lagdur á, at mannamunur ikki eiger at verða gjørdur millum upprunaþólk og aðrar borg-arar. Tey skulu eiga somu borgaráttindi sum meirilutin.

Ríkisstjórnirnar hava skyldu til at hjálpa hesum fólkum búskaparliga, samfelagsliga og mentanarliga.

Samstundis skulu landastjórnirnar hava virðing fyri gomlum siði hjá hesum fólkum.

Í arbeiðinum við at gera uppskot til nýggj-ar reglur um vernd av upprunaþólkum verður ikki bert hugsað um upprunaþólk i tí týðningi, at tey hava búð longst í viðkomandi landi, men eisini um sonevndar ættarbólkar, sum kanska eru komnir inn í landið seinni, men kortini hava ein livi-hátt, ið likist tí, ið eyðkennir upprunaþólk.

Í teimum fyrireikingum, sum nú verða gjørdar til nýggjar reglur um vernd av upprunaþólk, verður minni dentur lagdur á tað, sum í ILO sáttmálanum

varð sagt um móguleikan hjá hesum fólkum fyrí samanrenning (integratión) við meirilutan ella teir meiri framkomnu partarnar av fólknum í landinum. Nú verður stórrri dentur lagdur á rættin hjá upprunafólkum til í stórst mógligan mun eftir egnari avgerð at varðeita sín livihátt og sína mentan.

Samanumtikið kann ikki sigast, at uppruna-fólk í dag hava serliga greiðar verndarreglur, ið kunnu nýtast sum rættarligt grundarlag fyrí klagum undir altjóða stovnum.

3.5. Eru føroyingar eitt "fólk" sambært altjóða rætti ?

3.5.1. Føroyingar sum "fólk" í orðsins etniska týdningi.

Sum nevnt í petti 3.3. er tað neyðugt til tess at finna út av, hvørji rættindi, føroyingar mógliga hava til undirgrundina sambært fólkarrættinum, at viðgera innihaldið av heitinum "peoples" (fólk/tjóð) og hvørja tulking, ið hetta hugtak hevur í nútíðar altjóðarætti.

Sum umrøtt í petti 3.3.2. er hugtakið "fólk" lögfrøðiliga sæð er neyvari avmarkað enn í dagligari talu.

Sum nevnt verður hildið, at menniskju, sum hava nökur eyðkenni til felags sum t.d. uppruna, søgu, siðir, mál og trúgv kunnu roknast sum eitt fólk ella ein tjóð ikki minst um so er, at tey liva í ella kenna seq knýtt at einum ávísum landaþki. Hetta er hóvuðsinnihaldið í einari sonevndari etniskari lýsing av hugtakinum fólk.

Føroyingar kenna seq sum eitt egið fólk júst tí, at teir lúka fleiri av hesum treytum fyrí at vera eitt egið fólk.

Sum nevnt frammanfyri eru tað kortini ikki allir bólkar, ið lúka treytirnar fyri at roknast sum eitt "fólk" í orðsins etnisku merking, sum kunnu krevja tey rættindi, sum fólk eiga sambært fólkarættinum.

Vist varð á, at ávisir fólkahópar hóast tað, at teir bæði kenna seg sum egið fólk og sum kunnu sigast at lúka omanfyri nevndu treytir, ið settar verða sambært etnisku lýsingini av hugtakinum "fólk" kortini ikki kunnu roknast at vera meira enn "tjóðskaparligir minnilutar" við teimum avmarkaðu rættindunum, ið henda stóða gevur. Nevnt varð í hesum sambandi eisini um tað serliga slagið av minnilutum, ið nevnist "upprunafólk", ið eisini hefur avmarkað rættindi.

Tað ræður tí um at kanna, um fóroyingar til lítar lúka tær treytir, ið settar vera til hugtakið "fólk" í teimum fólkarættartekstum v.m., sum vísa á, hvørji rættindi "fólk" hava.

3.5.2. Hvæt sigur ST ?

Sum umtalað í petti 3.2.2.3. koma hugtøkini "country" (land), "nation" (tjóð) og "people" (fólk) saman við orðinum "state" (ríki) ofta fyri í tekstum hjá ST. Sum áður umrøtt er tað ikki gjørligt at finna eina neyva lýsing av hesum hugtøkum, sum greitt skilir tey hvört frá ðorum.

Tað er tó sjálvsagt ikki av tilvild, at orðið "people" verður nýtt so ofta, sum gjørt verður. Við at nýta hetta orð undirstrikar ST, at "fólk" kunnu hava rættindi eisini í teimum fórum, tá tey ikki ráða yvir egnum ríki.

Hetta kemur t.d. til sjónadar, tá ið ST líka frá stovningarsáttmála sínum frá 1945 og ígjøgnum nógvar samtyktir og sáttmálar vísis til javnrættindi fólkanna og sjálvavgerðarrætt fólkanna.

Á hetta stóðið: javnrættindi fólkanna og sjálvaverðarrætt fólkanna, hevur ST eisini bygt sitt ógvuliga umfatandi virksemi til tess at beina fyri þllum hjálandaveldi.

Sum dömi um eina av ST-samtyktunum um avtøku av hjálandaveldi kunnu vit taka áðurnevndu ST aðalfundarsamtyktina nr. 1514 frá 14.12.1960 um sjálvræði fyri hjálond og fólk teirra.

Í fortaluni til hesa samtykt verður m.a. sagt:

"Recognizing the passionate yearning for freedom in all dependent peoples and the decisive role of such peoples in the attainment of their independence".

Í somu samtykt verður staðfest:
"All peoples have the right to self-determination;"

Sum áður nevnt hava summir serfrøðingar hildið, at tað, at ST so ofta nýtir hugtakið "peoples" júst í sambandi við striðið ímóti hjálandaveldinum, skuldi ført til ta uppfatan, at bert fólk undir hjálandaveldi hava tey rættindi, ið eru galldandi fyri "peoples".

Sum nevnt verður henda áskoðan ikki viðurkend av þórum serfrøðingum. Grund er til at halda, at "colonial peoples", t.e. fólk undir hjálandaveldi, bert eru ein partur av tí samlaða talinum av "peoples" og at omanfyri nevnda sjónarmið sostatt er alt ov tróngt.

Her skal ikki verða farið út í æsir við einum orðaskifti um, í hvussu stóran mun fóróyingar í dag eru ella fyrr hava verið undir hjálandaveldi.

Í petti 3.3.2. varð nevnt, at ein ábending um, hvat ST leggur í hugtakið "fólk" t.d. kann fáast við at kanna, hvórji eyðkenni, teir leggja dent á, tá ið talan er um fráboðanarskylduna hjá hjálandaveldum sambært § 73e í ST-stovningasáttmálanum.

Hesi eyðkenni vórðu útgreinað í ST samtykt nr. 1541 frá 15.12.1960.

"Principle IV

Prima facie there is an obligation to transmit information in respect of a territory which is geographically separate and is distinct ethnically and/or culturally from the country administering it.

Principle V

Once it has been established that such a prima facie case of geographical and ethnical or cultural distinctness of a territory exists, other elements may then be brought into consideration. These elements may be, inter alia, of an administrative, political, juridical, economic or historical nature. If they affect the relationship between the metropolitan State and the territory concerned in a manner which arbitrarily places the latter in a position or status of subordination, they support the presumption that there is an obligation to transmit information under Article 73 e of the Charter."

Sum áður frásagt varð har fyrst og fremst lagdur dentur á, at viðkomandi óki landafrøðiliga var skilt frá tí landi, sum stýrdi tí, og at tað somuleiðis var eyðsýndur ethniskur ella mentanarligur munur fólkanna millum. Vóru hesar treytir loknar, kundu eisini aðrir tættir verða tóknir við sum t.d. umsitingarligir, politiskir, lögfrøðiligrir, búskaparligir ella söguligir.

3.5.3. Lúka føroyingar ST-treytirnar ?

Vit fara nú at hyggja at, hvussu Føroyar og føroyingar lúka omanfyri nevndu treytir. Eyðsæð er, at Føroyar sum land liggja langt frá tí landi, tær eru saman við. Har er nógvur sjógvur ímillum.

Sum áður nevnt er eisini eyðsýndur etniskur og mentanarligur munur á føroyingum og dönum. (Sbr. samtykt 1541, reglu IV).

Síðani kann verða hugt at hinum táttunum, sum sb. reglu V skuldu havast í huga, eftir at staðfest var, at landafrøðilag frástóða var landanna millum, og at etniskur og mentanarligur munur var fólkanna millum.

Umsitingarliga hava Føroyar allar dagar havt eina serstóðu. Hetta er eisini galdandi undir verandi heimastýrisskipan. Hetta er galdandi bæði á tann hátt, at Føroyar hava sína egnu umsiting í Føroyum og á tann hátt at danska stjórnarumsitingin av føroyskum málum hevur sína serligu skipan í Danmark fyrst og fremst við, at danska ríkismálaráðið (statsministeriet) hevur samskipandi ábyrgd í umsitingarligum málum, ið viðvíkja Føroyum.

Politiskt er eyðsæddur munur. Ikki bert hava Føroyar aðrar politiskar stovnar enn Danmark, nevniliða lögting og landsstýri, men eisini er politiska lívið skipað á annan hátt.

Føroyska floksbýtið er eitt annað enn tað danska. Danska floksbýtið hevur næstan bert eitt uppbýti í høgra og vinstra. Føroyska politiska lívið harafturímóti hevur eitt tvibýti, nevniliða bæði í høgru og vinstru og í sjálvstýri og samband.

Løgfrøðiliqa hava Føroyar sum áður nevnt eina fyrndargamla serstóðu. Løgtingið hevur serstakt lóggávuvald í sermálum, og í felagsmálum

verða lógor ikki settar í gildi fyri Føroyar, fyrr enn tær hava verið lagdar fyri heimastýrið.

Búskaparliga má eisini sigast, at Føroyar bróta rættiliga ógv av frá Danmark. Danmark er frá gamlari tíð eitt landbúnaðarsamfelaq, ið so líðandi hevur ment seg fram til at vera eitt handils-, idnaðar- og tænastusamfelaq.

Føroyar hava í gomlum dögum verið eitt landbúnaðar- og útróðrarsamfelaq, ið var heilt ørvísi enn tað danska, sum tá var. Seinastu hundrað árini hava Føroyar havt eina aðra búskaparliga gongd enn Danmark og hava uppbygt ein búskap, sum fyrst og fremst hvílir á einari fiskivinnu, sum er munandi ørvísi enn dansk fiskivinna.

Sum nevnt skal ikki her verða farið út í æsir við spurninginum, hvort Føroyar eru ella hava verið hjáland hjá Danmark, men i hesum samanhangi er vert at peika á, at júst búskaparliga hava Føroyar havt og hava lutvist enn eyðkenni, ið minna um tey lond, sum vanliga verða roknað sum hjálond. Her kann t.d. verða hugsað um kongliga einahandilin, sum ikki varð avtikin fyrr enn i 1856. Tá ið frihandilin kom, var handilin kortini í hálva øld fyri ein stóran part á danskum hondum; og enn i dag kemur meginparturin av innflutninginum úr Danmark.

Føroyski búskapurin er eins og búskapurin hjá mongum hjálondum ógvuliga nær knýttur at eini einstakari vóru, i okkara føri fiski, og ger hetta samfelagið viðbrekið fyri broytingum á altjóða marknaðinum.

Søguliga er vert at visa á, at Føroyar aftaná eitt skifti sum frælst land fingu serstøðu sum sonevnt skattland undir Noregs kongi og komu í ríkissamband við Danmark ígjøgnum norsk-donsku personaluniónina frá 1380.

Føroyar høvdu støðu sum serligur landslutar, og í 1814, tá ið danakongur mátti lata norsku krúnuna til sviakongs, vórðu Føroyar saman við Íslandi og Grønlandi verandi eftir undir danakongi.

Í allar hesar óldir høvdu føroyingar sína egnu fólkumboðan, nevniliga løgtingið, sum m.a. varði føroysk áhugamál úteftir, eisini mótvægis kongsvaldinum. Eftir at løgtingið varð avtikið í 1816, vórðu Føroyar stýrdar av kongsins embætisvaldi.

Í 1849 samtykti danska fólkumboðið, at Føroyar skuldu koma undir danska grundlög og harvið gerast partur av tí nýggja, fólkastýrda danska tjóðarríkinum (nationalstatinum). Hetta varð sum kunnugt gjørt uttan at føroyingar voru eftirspurdir, nakað sum frægir danskir menn sum t.d. Grundtvig, Tillisch og A.S. Ørsted hildu vera skeivt.

Eftir endurreisen løgtingsins í 1852 sum amtsráð við ráðgevandi støðu viðvíkjandi lóggávu v.m. hendi ein liknandi tjóðskaparlig veking í Føroyum, sum hjá nógum ørum fólkum í Europa, og fórði hetta til politiskt strið um størri sjálvræði fyri føroyska fólkio.

Hetta er í stuttum søguliga bakgrundin fyri tí stjórnarligu serstøðu, ið Føroyar hava havt síðan 1948.

Samanumtikið kann sostatt siqast, at Føroyar og føroyingar í ríkiligan mun lúka tær treytir fyri viðurkenning sum fólk, ið eru í ST-samtykt nr. 1541.

3.5.4. Hvæt sigur Danmark ?

Tað kann vera áhugavert at vita, hvat danskir stjórnarmyndugleikar hava sagt um føroyingar sum fólk.

3.5.4.1. Hvat sigur heimastýrislógin ?

Við at lesa heimastýrislógina sæst, at danskir ríkismyndugleikar i 1948 viðurkendu føroyingar sum eitt fólk.

Heimastýrislógin (lög nr. 11 frá 23. mars 1948) hevur hesa fortalu (præambel):

"I Erkendelse af den Særstilling, som Færøerne i national, historisk og geografisk Henseende inttager indenfor Riget, har Rigsdagen i Overensstemmelse med Vedtagelse i Færøernes Lagting vedtaget og Hans Majestæt Kongen stadfæstet følgende Lov om Færøernes Hjemmestyre."

(Undirstrikingarnar eru okkara).

§ 1 í heimastýrislóbini er soljóðandi:

"Færøerne udgør inden for denne Lovs Rammer et selvstyrende Folkesamfund i det danske Rige. I Henhold hertil overtager det færöske Folk ved sin folkevalgte Repræsentation, Lagtinget, og en af dette oprettet Forvaltning, Landsstyret, inden for Rigsenheden Ordningen og Styrelsen af færöske Særanliggender som angivet i denne Lov."

(Undirstrikingarnar eru okkara).

Sum tað sæst omanfyri, koma hesi orð fyri í tekstinum: "national", "selvstyrende Folkesamfund", "det færöske Folk" og "sin folkevalgte repræsentation".

Tað kann sostatt ikki vera nakar ivi um út frá hesum tekstum, at heimastýrislógin byggir á eina danska viðurkenning av, at føroyingar eru eitt egið fólk.

Henda tulking av tekstinum í heimastýrislóbini samsvarar eisini við forsøguna til lögina. Her verður hugsað um, at danska stjórnin í 1946 gav føroyingum tvinnar kostir í at velja, annaðhvort tað sonevnda stjórnaruppskotið ella

loysing frá Danmark. Hesin seinni valkosturin er tekin um, at danska stjórnin í 1946 metti føroyingar at vera eitt fólk, ið kundi gera nýtslu av sjálvaverðarrætti sinum til at skipa sjálvstóðugt ríki.

3.5.4.2. Hvat hevur Danmark sagt við ST ?

Í pkt. 3.5.3. hava vit viðgjört reglurnar í samtykt 1541 til tess at kanna, um tær har umrøddu objektivu treytirnar fyri viðurkenning av einum fólkis vóru loknar fyri føroyinga viðkomandi.

Sum nevnt vórðu hesi eyðkenni roknað upp til tess at sláa fast, um "móðurlond" høvdu skyldu at boda ST frá støðuni í hjálondum teirra.

Meðan Danmark í 1946 hjá ST skrásetti Grónland sum hjáland ("non self-governing territory") hevur Danmark okkum kunnugt ongantið skrásett Føroyar undir hesum heiti.

Sum ávist í pkt. 3.5.4.1. kann hetta ikki standast av tvørrandi viðurkenning frá donsku stjórnini av føroyingum sum fólk, men man heldur hava verið bygt á eina meting av, at Føroyar av øðrum orsókum ikki kundu roknast sum "hjáland".

Í hesum viðfangi kann eisini verða áhugavert at taka fram, hvørja støðu danska stjórnin hevur tikið, tá ið talan hevur verið um at boda ST frá viðurskiftunum sambært sáttmálunum frá 1966 um ávikavist borgarlig og politisk rættindi og búskaparlig, sosial og mentanarlig rættindi.

Sum tað skilst av ST-tilfari, hevur Danmark í 1977, tá ið omanfyri nevndu sáttmálar vóru komnir í gildi og súkar fráboðanir byrjaðu at koma til ST, umrøtt bæði Føroyar og Grónland undir § 1, sum viðger fólk ("peoples").

Sambært § 27, sum viðger tjóðskaparligar minnilutar (minorities) hevur Danmark boðað frá viðurskiftunum hjá tyska minnilutanum í Norðurslesvík.

Av hesum sæst, at Danmark i 1977 móttvegis altjóða samfelagnum i 1977 hevur roknað Føroyar, sum hoyrandi undir § 1 um "peoples" og ikki undir § 27 um "ethnic, religious or linguistic minorities".

Eisini kann verða vist á, at Danmark i 1974 í eini frágreiðing til ST-undirnevndina um mannamun og verju av minnilutum bert hevur greitt frá tyska minnilutanum í Norðurslesvík og hvørki um grønlendingar ella føroyingar.

Hetta styðjar tað, sum omanfyri er ført fram, um at danske stjórnin konsekvent hevur roknað føroyingar sum eitt fólk í orðsins altjóða merking og ikki sum minniluta.

3.5.5. Niðurstøða.

Niðurstøðan av tí, sum omanfyri er greitt frá, er, at føroyingar eisini í altjóða høpi kunnu verða viðurkendir sum eitt fólk við teimum rættindum (og skyldum), ið hetta ber í sær.

4. Hvat sigur altjóðarætturin um krøv um náttúrutilfeingi ?

4.1. Inngangur.

Frammanfyri (petti 3.4.) varð viðgjört, hvørji almenn rættindi, ávikavist fólk, tjóðskaparligir minnilutar og upprunafólk hava sambært altjóða rætti. Her var serliga vist á, hvør var umfataður av aðalregluni um sjálvavgerðar-rætt fólkanna.

Niðurstóðan var, at henda rætt hava teir bólkar, íð lúka treytirnar fyri at verða rokn-aðir sum fólk i orðsins fólkarættarliga týdningi. Minnilutar eru vardir av minni víttgangandi reglum. Hetta er eisini galdandi fyri teir minnilutar, íð nevndir verða sum "upprunafólk".

Frammanfyri undir petti 3.5. varð roynt at kanna, hvørja stóðu, føroyingar hava sambært altjóða rætti og var niðurstóðan tann, at fólkarætturin má haldast at viðurkenna føroyingar sum eitt fólk við teimum rættindum, íð tað gevur.

Í hesum petti verður roynt at lýsa, hvørji rættindi fólkarætturin gevur áður nevndu bólkum av krøvum, tá íð talan er um náttúrutilfeingi.

Av tí at endamálið er at lýsa, hvørji krøv føroyingar kunnu seta, skal ikki verða farið serliga djúpt við spurninginum um, hvørji krøv tjóðskaparligir minnilutar hava; men heldur hvørji krøv, eitt fólk kann seta fram sambært altjóða rætti.

4.2. Tjóðskaparligir minnilutar/upprunafólk.

Sum umrøtt undir petti 3.4. er kjarnin í altjóða verjuni av tjóðskaparligum minnilutum ein mentanarvernd.

Virðið av eini slikari mentanarvernd er

sjálvsagt avmarkað, um so er, at limirnir í hesum minnilutum ikki hava toluligar materiellar lívsumstøður. Tað verður tí hildið at verndin sambært § 27, verður at tulka so mikið vítt, at honeisini umfatar ein ávisan rætt hjá slikum minnilutabólkum til náttúrutilfeingi.

Tá ið talan er um upprunafólk, hvørs mentan sum áður nevnt ofta er nær knýtt at fornum náttúrugivnum vinnuvegum, er spurningurin um vernd av rættinum til náttúrutilfeingið serliga umráðandi.

Sum dømi um hetta kunnu verða nevndir sámanir, hvørs hevdvunni vinnuvegur er reinsdjórahald, sum krevur stórar víddir til beiti. Fyri teirra viðkomandi er viðurkent, at tað hevði verið brot á rættindi teirra sum upprunafólk um so var, at munandi beitisóki varð tikið frá teimum (jbr. NOU 1984:18 om samens retsstilling s. 159 ff).

Hendan vernd av rættinum til náttúrutilfeingið verður vanliga ikki hildin at umfata rættindi til ráevni í undirgrundini útum tað, ið viðkomandi fólk vanliga hefur havt sum vinnuveg.

Viðvíkjandi upprunafólkum er áður víst á ILO sáttmálan nr. 107 frá 1957 og tey rættindi, ið hann tryggjar upprunafólkum.

Sambært § 11 í sáttmálanum skulu ríkistjórnirnar viðurkenna tann felags ella einstaklinga ognarrætt, upprunafólk hava yvir teimum landaøkjum, har tey vanliga hava búð.

Sambært § 12 er ikki loyvt at reka hesi fólkasløg av teirra landaøki utan sambært lög og móti endurgjaldi.

Sáttmálin sigur einki serstakt um undirgrundina. Yvirhøvur hefur verið hildið, at ognarrætturin, ið upprunafólk kunnu krevja, er rætturin til at nýta lendi sítt til egna vinnu,

sum t.d. áðurnevnda reinsdjórahald hjá samunum.

Dómi eru tó i USA um, at indiánar hava finaið viðurkennung frá dómstólum av, at tann rættur, teir sambært sáttmála hava til ávis lendi, eisini umfatar undirgrundina. Hesir dómar tykjast tó fyrst og fremst at byggja á tulking av orðaljóðinum í viðkomandi sáttmála.

Felagsskapir av upprunafólkum hava seinastu árini kravt betri trygd fyri teirra rætti til lendið, harumframt eisini kravt ávis rættindi til at nýta undirgrundina undir lendi teirra.

Í teimum tekstum til nýggjan sáttmála, sum nú verða skotnir upp í undirnevndum hjá ILO, verður tó ikki farið longur við hesum enn, at serlig tiltök skulu verða gjörd til at tryggja tamarhald hjá viðkomandi fólk á náttúrutilfeinginum á teirra heimaþki, iroknað plantur og dýr, vatn og havís og annað tilfeingi á yvirflatanum.

Viðvíkjandi ráevnum í undirgrundini á slikum landókjum verður miðað ímóti, at stjórnirnar skulu royna at fáa samtykki frá viðkomandi fólkum, áðrenn tær loyva kanningum ella útvinnинг av ráevnum, og at tey skulu geva viðkomandi fólkaslögum fult endurgjald fyri ein og hvønn skaða, sum slikt virksemi ger.

Upprunafólk kunnu heldur ikki eftir komandi ILO-sáttmála vænta at fáa nakran tryggjaðan ognarrætt til ráevni í undirgrundini.

4.3. Fólk/tjóð ("peoples").

Rættur fólkanna til náttúrutilfeingið verður umrøddur víða hvar í samtyktum hjá ST; men kjarnin í rættargundarlagnum hesum viðvíkjandi er at finna í § 1 í teimum báðum áður umrøddu ST-sáttmálunum frá 1966, ávikavist um borgarlig

og politisk og um figgjarliq, sosial og mentanarlig rættindi.

Áður er umrøtt orðaljóðið í § 1, 1. petti, sum verður endurtikið her:

"1. All peoples have the right to self determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development".

Umrøðan av rættindunum til náttúrutilfeingið kemur í 2. petti í § 1, sum ljóðar soleiðis:

"2. All peoples may for their own ends freely dispose of their natural wealth and resources ..... In no case may a people be deprived of its own means of subsistence."

Av hesum skilst, at öll fólk kunnu til sín egna frama utan uppílegging ráða yvir náttúruríkidómi sínum. Í ongum føri er loyvt at taka lívsgundarlagið undan einum fólki.

Sáttmálarnir báðir frá desember 1966 eru úrslitið av drúgvum arbeiði í ST. Samtyktir um rættindi fólkanna til náttúrutilfeingið koma til sjóndar so tiðliga sum í 1952.

Her kann m.a. verða vist á, hvat mannarættindanevndin hjá ST (Commission on Human Rights) hevur samtykt á fundinum, ið hildin varð apríl-juni 1952:

"The right of peoples to self determination shall also include permanent sovereignty over their natural wealth and resources. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence on the grounds of any rights that may be claimed by other states."

Aðalfundur ST gjørði tann 21.12.1952 samtykt nr. 626, har m.a. varð staðfest:

"The right of peoples freely to use and exploit their natural wealth and resources is inherent in their sovereignty and is in accordance with

the purposes and principles of the Charter of the United Nations."

Frammanundan er í þórum samanhangi sipað til ST yvirlýsingina, sum samtykt varð á aðalfundi ST 14.12.1960 (nr. 1514) um frælsi fyri hjálond og fólk teirra. Har verður um rættindini til náttúrutilfeingið m.a. sagt:

"... that peoples may for their own ends freely dispose of their natural wealth and resources ... "

Í samtykt nr. 1720 frá 19.12.1961 segði ST aðalfundurin m.a., at teir ynsktu "to promote the strengthening of permanent sovereignty of peoples and nations over their natural wealth and resources."

Aðalfundur ST gjörði tann 14.12.1962, samtykt nr. 1803, um "Permanent Sovereignty over Natural resources".

Har verður m.a. í fortaluni umrøtt:

"... that the sovereign right of every state to dispose of its wealth and natural resources should be respected" og "the inalienable right of all states freely to dispose of their natural wealth and resources in accordance with their national interests".

Eisini verður í fortaluni vist á, at "the creation and strengthening of the inalienable sovereignty of states over their natural wealth and resources reinforces their economic independence".

Í sjálvari samtyktini verður sagt:

"The right of peoples and nations to permanent sovereignty over their natural wealth and resources must be exercised in the interest of their national development and of the well-being of the people of the state concerned".

Viðari verður sagt:

"Violation of the rights of peoples and nations

to sovereignty over their natural wealth and resources is contrary to the spirit and principles of the Charter of the United Nations...."

Omanfyri nevndu tekstir styðja sum heild ta uppfatan, ein fær, við at lesa § 1 í ST-sáttmálunum frá 1966, nevniliga at eitt og hvørt fólk sum lið í tess sjálvavgerðarrætti eisini hefur ein sjálvsagdan rætt til ræði á sinum náttúruríkidømi.

Her kann eisini verða vist á eina ST-ritgerð um hugtakið sjálvavgerðarrætt fólkanna frá 1981 "The Right to Self-Determination. Historical and current development on the basis of United Nations Instruments. Study prepared by Aureliu Christescu, special rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities".

Í hesi ritgerð verður m.a. rætturin til náttúruríkidømi viðgjørður. Har verður m.a. sagt soleiðis:

"Permanent sovereignty over natural resources means that natural resources belong to the peoples of the territory in which they are situated; that whether or not those peoples constitute independent states the resources in question must be exploited for their benefit; and that the legal regime governing such exploitation must be established or modified in accordance with the will of those peoples by their independent state or, in the case of peoples still dependent, by the authorities administering them."

Ritgerðin sigur við ørum orðum, at rættindini yvir náttúruríkidøminum bera í sær, at náttúruríkidømið hoyrir teimum fólkum til, sum búgva á økinum, har hetta ríkidømi er. Annað hvørt hesi fólk hava egið ríki ella ikki, má náttúruríkidømið vera nýtt til teirra gagns.

Teir, ið stríddust imóti hjálandaveldinum, ásannaðu, at tað gagnaði lítið einum landi ella fólki at fáa formligt politiskt sjálvræði um so var, at tað ikki fekk ræði á sinum grundleggjandi búskaparligu fortreytum, harimillum rættinum til at umsita sitt egsna náttúruríkideðmi.

Sæð út frá hesum sjónarmiði er nátúrligt at meta rættindini sambært 2. petti sum ein part av ella kaska eina fylgju av teimum rættindunum, ið fingin vórðu sambært 1. petti um sjálvræði.

Í tí, sum frammanfyri varð nevnt úr yvirlýsing nr. 1803 frá 14.12.1962, kann verða lagt til merkis, at har verður ikki bert talað um rættindini hjá "peoples"; men eisini um "nations", "countries" og "states". Í nýggjari ST-samtyktum kemur hetta enn týðiligrar til sjónadar.

Sum dømi um hetta kann verða víst á ST-aðalfundarsamtykt frá 17.12.1973, har sagt verður "that the inalienable right of each state to the full exercise of sovereignty over its natural resources had been repeatedly recognized by the international community in numerous resolutions of various organs of the United Nations and that an intrinsic condition of the exercise of the sovereignty of every state was that it be exercised fully and effectively over all the natural resources of the state whether found on land or in the sea."

ST-aðalfundarsamtykt nr. 3281 um búskaparlig rættindi og skyldur ríkjanna hevur hesa orðing í § 2:

"Every state has and shall freely exercise full permanent sovereignty including possession, use and disposal, over all its wealth, natural resources and economic activities."

Hesum viðvikjandi dregur áður nevnda ST-ritgerð soleiðis samanum:

"The permanent sovereignty of peoples and states over their national wealth and resources represents one of the results of the affirmation by nations and states of the right to self-determination, a process characteristic of the revolution of the modern world. The realisation by peoples of the right to self-determination, of their sovereign right to be master in their own house, is becoming more and more a governing principle in present day historical development and an expression of the need for a new policy in international life."

Ritgerðin heldur fram:

"The right of permanent sovereignty over natural wealth and resources is a fundamental element in the right to self determination, since economic independence cannot be guaranteed unless the peoples enjoy the right to possess, use and develop their natural wealth and resources in their own interests: Accordingly, without that enjoyment, sovereign political independence cannot be maintained."

Hesar metingarnar í ST-ritgerðini, sum hóva væl saman við heildarmyndini, ìð fæst av at lesa hana, styðja ta uppfatan, at rættindini til náttúruríkidómi sambært 2. petti hanga saman við og eru ein fylgja av rættinum til sjálvræði sambært 1. petti.

Tað er við at nýta sín sjálvavgerðarrætt, at tjóðirnar gerast egin ríki, sum hava fullveldi ikki bert politiskt, men eisini yvir náttúruríkidómi sínum. Eitt, sum ST-ritgerðin eisini leggur dent á, er, at § 1, 2. petti, gevur viðkomandi ríki rætt til at tjóðnýta (nationaliserá) sitt náttúrutilfeingi.

4.4. Samandráttur.

Sum nevnt hava tjóðskaparligir minnilutar og upprunafólk bert avmarkað rættindi, tá ið talan er um náttúruríkidómi.

Tá ið talan er um fólk, soleiðis sum tey verða viðurkend av ST, hava tey rætt til sjálvræði og rætt til náttúruríkidómi.

Áskoðanirnar eru ymiskar, tá ið talan er um, annaðhvort hesi bæði rættindi kunnu verða nýtt hvort sær, ella um sjálvræði er fortreyt fyrir rættinum til náttúrutilfeingið.

Ein bókstavtrúgv tulking av ST sáttmálum um mannarættindi styðjar tað fyrra sjónarmiðið. Harafturímóti kundi ein meira politisksögulig tulking heldur styðjað tað seinna sjónarmiðið. Teir lærdu eru ikki samdir um hendan spurning.

Spurningurin er ógvuliga umfatandi og torgreiddur. Nevndin heldur seg ikki til - við teirri stuttu tið hon hefur fingið at arbeiða í - at siga við vissu, hvør av hesum báðum tulkingum hevði fingið viðhald í einum altjóða forum.

5. Kunnu føroyingar styðja kravið um undirgrundina á altjóða rætt ?

5.1. Inngangur.

Í 3. petti varð víst á, at føroyingar ikki bert eru eitt fólk í orðsins etniska týdningi, men eisini kunnu roknast at vera tað í tí týdningi, sum altjóðarættur leggur í hetta hugtak. Føroyingar hava sostatt lut í teimum rættindum, sum eitt fólk hevur sambært altjóðarætti.

Í 4. petti varð viðgjört, hvat altjóða rættur sigur um krøv um náttúruríkidømi.

Víst varð á, at meðan tjóðskaparligir minnilutar og upprunafólk bert í ávisan mun hava slík rættindi, viðurkennir altjóða rættur, at fólk hava í fyrsta lagi sjálvavgerðarrætt (sáttmálin um mannarættindi § 1, 1. petti), og i øðrum lagi rætt til náttúruríkidømi (§ 1, 2. petti).

Spurningurin um rættindini sambært 2. petti kunnu verða nýtt leys av rættindunum sambært 1. petti varð eisini viðgjørður, uttan at gjørligt var at koma til eina greiða niðurstøðu.

Niðanfyri verður viðgjört, i hvønn mun føroyingar kunnu gera brúk av omanfyri umrøddu rættindum til at krevja undirgrundina.

5.2. Rættindi føroyinga sambært ST-sáttmálunum frá 1966 § 1 (1. og 2. petti).

Sum fólk hava føroyingar sambært § 1 i 1966 sáttmálunum sjálvavgerðarrætt. Hetta merkir sum áður nevnt m.a. rætturin at gerast egið ríki. Henda rætt hava føroyingar framvegis, um ikki onnur viðurskifti í dag forða føroyingum í at nýta hann (sí nærri um hetta í petti 5.5).

Fólkarættarliga niðurstøðan er sostatt,

at føroyingar, treytað av at teir kunnu gera brúk av sjálvavgerðarrættinum, ið hvussu er kunnu taka fult sjálvræði og sostatt eisini fáa fult ræði á øllum sínum náttúrutilfeingi, harí-millum undirgrundini.

- 5.3. Samspælið ímillum 1. og 2. petti í § 1 í 1966 sáttmálunum í føroyskum samanhangi.

Í pkt. 4 frammanfyri varð nortið við spurningin, um rættindini til náttúrutilfeingið sam-bært 2. petti, kundu njótast óheft av rættinum til sjálvræði sambært 1. petti.

Hesin spurningur er viðgjørdur, sum tann ástøðiligi trupulleiki, hann tykist vera. Spurningurin er, sum tað skilst av viðgerðini í pkt. 4, ógvuliga lítið beinleiðis viðgjørdur av fólkarættarserfrøðingum. Hetta stendst av, at í fólkarættarligum samanhangi tykist tað ikki at vera nakað fordømi um, at eitt fólk hevur kravt fult ræði á sínum náttúrutilfeingi, utan sam-stundis at krevja ella frammanundan at hava kravt og fingið fult ræði politiskt og ríkis-rættarliga (suverænitet ella fullveldi).

Hinvegin kann verða víst á, at tað sum føroyskir myndugleikar vilja samráðast við donsku stjórnina um, jú ikki er at fáa størri vald á undirgrundini enn á landinum annars, men júst sama avmarkaða vald - heimastýri - ið er gal-dandi á ørum økjum.

Spurningurin verður tá, um altjóðarættur styðjar eitt krav um, at eitt avmarkað sjálvstýri sum føroyska heimastýrið eisini skal umfata náttúruríkidømið.

Sum áður nevnt kann altjóðarætturin, sum hann kemur til orða í 1966-sáttmálunum § 1, 1. og 2. petti, í minsta lagi uppfatast sum ein ásannan av, at sjálvræði er ófullfiggjað, um tað

ikki fevnir um náttúrutilfeingið.

Tað tykist ikki órimiligt at uppfata hetta sum eina meginreglu, ið eisini eigur at verða fylgd, tá ið eitt fólk, sum hevur rætt til fult sjálvræði, av ymsum orsókum hevur eina minni viðgongda stýrisskipan.

Sum stuðul fyri hesum sjónarmiði kann verða mint á, at nevndin í frágreiðing síní um ríkisrættarlig og stýrisskipanarlig sjónarmið hevur vist á, at í viðurskiftunum Føroya og Danmarkar millum tykist ein slik meginregla at hava verið fylgd viðvíkjandi øllum ørum náttúruríkidømi enn tí, sum í undirgrundini er.

5.4. Grønland möguliga eitt javndømi við Føroyar.

Undir fyrireikingunum til grønlendska heimastýrið varð spurningurin um rætt grønlendinga til ráevnini í undirgrundini gjølliga viðgjørður.

Her skal ikki verða nortið við tað politiska kjakið, ið var um hetta mál, men peikað á tær royndir, ið gjørdar voru at lýsa henda spurning frá rættarligum sjónarmiði.

Nevndin, ið fyrireikaði grønlendsku heimastýrislögina, ið sum formann hevði ríkis- og fólkaráttarserfrøðingin Isi Foigel, professara, dr. jur., setti fram spurningar hesum viðvíkjandi til professararnar Peter Germer, dr. jur., og Ole Espersen, dr. jur.

Av teimum fýra spurningunum, ið settir vorðu, viðvíktu tríggir ríkisrættarligum viður-skiftum, og skulu teir tí ikki verða umrøddir her. Tann fjórði spurningurin ljóðaði soleiðis: "Såfremt en kommende hjemmestyrellov - vedtaget med tilslutning af Grønlands landsråd, eventuelt efter en folkafstemning i Grønland - vil bestemme, at forundersøgelse, efterforskning og

udnyttelse af Grønlands mineralske råstoffer alene kan finde sted efter aftale med regeringen og det grønlandske hjemmestyre, vil en sådan ordning da være uforenelig med § 1, stk. 2, i de to FN-konventioner om menneskerettigheder af 1966 ?"

Soleiðis sum heimastýrisnevndin hevur valt at orða hendan spurning, viðger hann ikki beinleiðis tað evnið, sum her er til viðgerðar, nevniliga hvussu vittgangandi rættindi eitt fólk (tað veri seg føroyingar ella grønlendingar) hevur sambært áðurnevndu § 1 í mannarættinda-sáttmálunum frá 1966.

Peter Germer tykist í sinum svari at koma til ta niðurstøðu, at grønlendingar sambært omanfyri nevndu altjóða reglum hava fullan rætt at nýta ráevnini í sín undirgrund, og at tað bert í ógvuliga avmarkandi mun kann vera sambæriligt við fólkarættin, at danska stjórnin treystar sær sýtingarrætt til grønlendsku nýtsluna av ráevnunum í Grønlandi.

Hendan niðurstøðan hjá Germer byggir á, at eftir hansara meting hava grønlendingar rætt til náttúrutilfeingið sambært reglunum í 2. petti, hóast teir ikki hava fingið fult sjálvræði sambært 1. petti.

Hinvegin kemur Espersen til tað úrslit, at tann skipanin, ið danska stjórnin skjýtur upp, ikki er í strið við umrøddu altjóða reglur.

Espersen gongur her út frá, at rættindini sambært 2. petti bert kunnu verða nýtt av einum fólk, sum hevur fingið fult sjálvræði sambært rættinum í 1. petti.

Espersen ásannar, at grønlendingar eru eitt fólk sambært altjóða rætti, men meting hansara er, at grønlendingar við at góðtaka, at Grønland í 1953 varð innlimað í Danmark (t.e.

c) at gera frælst samband ("free association")
við eitt sjálvstþøugt ríki.

Spurningurin um nær og hvussu fóroyingar
möguliga hava tikið eina slika endaliga avgerð,
verður viðgjørður niðanfyri.

Vit vita, hvat ið eitt sjálvstþøugt ríki er
og greitt er, at Føroyar ikki hava hesa støðu.
Vit skulu tí hyggja eitt sindur nærri at hinum
báðum valkostunum, nevniliga "integration" og
"free association".

Við samanrenning ella "integration" verð-
ur meint, at viðkomandi fólk í øllum lutum fær
javnstþøðu við fólkiað í tí ríkinum, ið lagt verð-
ur saman við. Fólkini bæði skulu hava somu borg-
arligu rættindi utan mannamun, og bæði skulu
hava sama rætt til umboðan og luttøku á øllum
stigum í stýrinum, antin talan er um lóggávu,
fyrisiting ella dómsvald.

Samanrenning skal bert koma fyri, um viðkomandi
fólk hevur ynskt tað, og tað hevur verið full-
vitandi um ta broyting i tess støðu, sum hetta
førir við sær, og tað hevur havt høvi til at
gera vart við sitt ynski ígjøgnum eina fólk-
ræðisliga mannagongd bygda á fulla upplýsing og
við frium valrætti.

Frælsur felagsskapur (free association)
krevur sjálvsagt eisini, at avgerð um hetta
verður tikan gjøgnum eina fólkaræðisliga manna-
gongd sum omanfyri umtalað.

Ein slik skipan skal hava virðing fyri
mentanarligum og øðrum sereykennum hjá viðkom-
andi landi og fólk i sær, at hetta fólk
hevur framhaldandi frælsi at broyta sína støðu
við demokratiskari mannagongd. Viðkomandi land-
ðóki skal hava rætt til sjálvt at skipa síni egnu
innlendis stjórnarviðurskifti utan uppilegging
uttanífrá, og í samsvari við fólkaviljan á stað-
num.

Vit spurdu í áðni, um tað er hugsandi, at fóroyingar hava nýtt sín sjálvaverðarrætt á ein tilikan hátt, at ikki kemst afturumaftur.

Hesin spurningur ber í sær tveir aðrar:

- (i) Er stjórnarstøða Føroya í danska ríkinum at meta javnt við "free association" ella við "integration"?
- (ii) Hava fóroyingar valt sína støðu í danska ríkinum eftir eini mannagongd, ið samsvarar krøvum ST?

Her verður ikki farið út í æsir við hesum spurningum, av tí nevndin metir hetta at liggja uttanfyri setning sín, sum snýr seg um, hvørji rættindi fóroyingar hava til undirgrundina í verandi stjórnarstøðu.

5.6. Grein 47 í ST-sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi.

Sum áður umrøtt eru fólkarættarserfrøðingar, sum fóra fram, at eitt fólk ikki kann styðja krøv um náttúruríkidømi á § 1, 2. petti í ST-sáttmálunum frá 1966 um tað ikki krevur og fær sjálvræði sambært § 1, 1. stk.

Hetta kann, tá hugsað verður um Føroyar, sum ikki hava fult sjálvstýri, og sum - ið hvussu er ikki í hesum viðfangi - krevja fult sjálvstýri, men kortini krevja ræði á undirgrundini uppfatast sum ein avmarking av rættinum hjá fóroyska fólkinum til náttúruvirðini í síní undirgrund.

Ímóti eini slikari skerjandi tulking kann verða framfört tað, sum sagt er í § 47 í ST-sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi.

Henda grein ljóðar soleiðis:

"Nothing in the present Covenant shall be interpreted as impairing the inherent right of all peoples to enjoy and utilize fully and freely their natural wealth and resources."

Hetta merkir, at einki i hesum sáttmála verður at tulka sum skerjandi rættin hjá öllum fólkum at njóta og nýta fult og frælst náttúruríkidømi sítt.

Nevndin hevur roynt at kanna bakgrundina fyri hesi grein, men hevur ikki funnið serligt tilfar henni viðvíkjandi. Tað er ikki óvanligt, at sáttmálar innihalda súkar almennar orðingar um at teir ikki skulu kunna brúkast imóti teimum, ið teir eru ætlaðir at verja.

Ein mögulig tulking av § 47 er, at hon setir seg imóti, at tað áður umrødda sambandið ímillum 2. petti og 1. petti kann verða brúkt imóti føroyingum. Við stuðuli í § 47 skuldu føroyingar sostatt kunnað bygt á eina bókstavtrúgva tulking av § 1, 2. stk. utan at lata seg skerja av áskoðanini um, at 1. petti er ein treyt fyri 2. petti.

Nevndin kann ikki siga við vissu, um ein slik tulking hevði kunnað verðið uppihildin í einum altjóða fólkaráttarligum forum.

§ 47 er helst ætlað at forða fyri, at orðingar í sjálvum sáttmálanum skulu kunna nýtast at skerja rættindi, sum rættindahavar sambært ST-sáttmálunum hava fingið á þorum grundarlagi.

Hetta sjónarmið kann kanska nýtast á henda hátt:

Fóroyska fólkio hevur sambært heimastýrislóginí fingið viðurkent eitt ávist sjálvstýri.

Sambært heimastýrislóginí, lista B, er möguligt hjá fóroyska fólkinum at fáa heimastýri yvir ráevnunum í undirgrundini eftir samráðingar millum donsku ríkisstjórnina og heimastýrið.

Tey rættindi, ið føroyingar sambært heimastýrisskipanini hava at fáa heimastýri yvir undirgrundini, eiga ikki at kunna skerjast av orðingum í ST-sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi.

Hetta skuldi § 47 kunnað tryggja.

5.7. Rættargangsreglur.

Frammanfyri er greitt frá, í hvønn mun føroyingar kunnu styðja krøv um undirgrundina á altjóða rætt, t.v.s. serstakliga á ST- sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi við tilhoyrandi "Optional Protocol".

Fyrsta lið í mannagongdini verður sjálvsagt, at biðið verður um nýggjar samráðingar við donsku myndugleikarnar.

Føra hesar samráðingar ikki á mál, er altið tann móguleikin til staðar, at føroyingar samtykkja at krevja sín rætt sambært § 1, 1. petti í ST-sáttmálanum, ein móguleiki, ið er uttanfyri nevndarinnar uppgávu at viðgera.

Annar móguleiki er, at føroyskir myndugleikar krevja eina rættarliga loysn av yvirtøkumálinum.

Her eru aftur tvinnir móguleikar: tann fyrri er at málið hoyrir undir nevndina sambært § 6 í heimastýrislóginni. Tað ger tað eftir nevndarinnar meting ikki.

Seinri móguleikin er at fara til vanligu dómstólarnar við málinum, og eftir okkara tykki er tað helst sannlikt, at danskir dómstólar høvdu tikið eitt tilíkt rættarmál til viðgerðar. Norski hægstirættur viðgjørði í einum máli millum samar og norska ríkið § 27 í ST- sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi. Nevndin metir tí, at danskir dómstólar neyvan høvdu víst einum líknandi máli frá sær.

Verður úrslitið av einum endaligum dómi, sógdum av einum donskum dómstóli - helst hægstarætti - at føroyingar tapa, er framvegis eftir tann móguleiki at leggja spurningin fyri ST.

Danmark hevur sum áður nevnt hevur góðkent taserligu protokollina, ið knýtir seg at ST-sáttmálanum um borgarlig og politisk rættindi og sum

gevur móguleikar at klagu til ST-mannarættindanevndina (The Human Rights Committee).

ST-mannarættindanevndin hevur tó ongar heimildir at gera úrskurð ella siga dóm, men gevur eftir at hava kannað málid eina frágreiðing til ST og partarnar. Skuldi tað hent, at mannarættindanevndin hjá ST qav fóroyingum viðhald, er heilt óhugsandi, at danska stjórnin ikki hevði tikið hetta til eftirtektar.

Nevndin er sannførd um, at hesin móguleiki eigur ikki at verða settur í verk, uttan at altjóða viðurkendir serfrøðingar í fólkarætti frammanundan gjølla hava kannað spurningin um, i hvønn mun fóroyingar kunnu styðja kravið um undirgrundina á altjóðarætt.

5.8. Niðurstøða.

Setningur nevndarinnar er at kanna, í hvønn mun altjóðarættur kann styðja føroyska kravið um yvirtøku sambært heimastýrislóginu av málsoðkinum "ráevni i undirgrundini".

Nevndin metir, at tað ikki er óhugsandi, at altjóðarættur kann styðja hetta krav, men spurningurin er ógvuliga umfatandi og torgreiddur og eigur at verða kannaður gjøllari.

Nevndin metir, at altjóðarættur ið hvussu er ikki kann brúkast at skerja teir móguleikar, ið fóroyingar hava fyri yvirtøku av undirgrundini sambært heimastýrislóginu.

6. Onnur lond ella óki við avmarkaðum sjálvræði

6.1. Hví samanbera við aðrar?

Millum tær fólkarættarkeldur, íð umrøddar eru frammanfyri, er eisini tað, íð nevnt verður "statspraksis", t.e. hvussu onnur lond, ein vil samanbera seg við, hava borið seg at í líknandi fórum. Sum rættarkelda er slik landsíðvenja tó kortini torfør at staðfesta.

Eisini frá øðrum sjónarmiði enn tí strangt rættarliga kann tó verða hent at hyggja at, hvussu trupulleikar, íð líkjast eins egnu, eru loystir undir umstøðum, íð meira ella minni kunnu samanberast við tær, ein sjálvur hevur. Slik javndømi kunnu stundum vera positiv og eggja til eftirfylging og stundum vera negativ og tala fyri, at aðrar loysnir verða funnar enn tær, íð brúktar eru aðrastaðni.

Av hesum orsókum skal verða hugt at, hvussu nýtsla av ráevnum í undirgrundini er skipað í øðrum londum ella landaøkjum, hvørs ríkisrættarligu viðurskifti kunnu sigast at líkjast viðurskiftunum Føroya og Danmarkar millum.

6.2. Samanberingar eru torførar.

At gera millumtjóða samanberingar, íð kunnu verða nýttar i føroyskum hópi, kann vera torfört. Føroyar hava eina støðu mótvægis Danmark, íð nevnd verður "autonomi" ella "luttvist sjálvræði". Slíkar skipanir eru ógvuliga ymiskar.

Fyri fyribrigdið "autonomi" ella "luttvist sjálvtýri" finnast ongar rættiligar felagsreglur ella felagseyðkenni. "Autonomi" kann vera ymiskt frá eini skipan til aðra og fáar

ella ongar meginreglur eru galdandi.

Heldur ikki tykist nakað lætt atkomiligt tilfar at vera til, sum ger tað möguligt at samanbera "autonomi" í ymiskum londum.

Tí kann ikki roknast við, at eitt málsþki sum t.d. "ráevni í undirgrundini" verður viðgjørt á sama hátt, tá ið talan er um ymisk landaþki við "autonomi".

6.3. Nøkur dømi.

Niðanfyri verður víst á nøkur dømi, ið kunnu havast í huga, tá ið mett verður um, hvussu málsþkið "ráevni í undirgrundini" kann hugsast at verða skipað í Føroyum.

6.3.1. Grønland.

Tað dømið, ið má haldast at hava stórstana áhuga, er Grønland, ið síðan 1979 hevur hæft eina heimastýrisskipan, sum ið hvussu er lutvist hevur hæft ta fóroysku heimastýrisskipanina frá 1948 sum fyrimynd.

Tó skal viðmerkjast, at á einum þki, sum kanska hevur týdning, hvat ið undirgrundarrættindum viðvikir, er stórir munur á Føroyum og Grønlandi. Meðan óll jørð i Føroyum er undir ognarrætti, so hevur danska ríkið kannað sær alla jørð i Grønlandi, soleiðis at privatur ognarrættur til jørð ikki er vorðin viðurkendur.

6.3.1.1. Grønlendska heimastýrið.

Reglurnar um grønlendska heimastýrið eru ásettari i "lov om Grønlands hjemmestyre" (Lov nr. 577 af 29.11.1978). Henda lög kom í gildi 1. mai 1979.

Eitt av teimum økjum, har tann grønlendska heimastýrislógin brýtur av frá tí føroysku, er júst undirgrundin.

Meðan tað í føroysku heimastýrislógin sum kunnugt er ásett, at "ráevni í undirgrundini" er eitt mál undir lista B, t.v.s. mál sum samráðast skal um millum stjórnina og heimastýrið, hvort ella í hvussu stóran mun tað kann verða yvirtikið sum sermál, so eru viðurskiftini viðvíkjandi grønlendsku undirgrundini í grønlendsku heimastýrislóginí ásett í § 8, sum ljóðar soleiðis:

"Den fastboende befolkning i Grønland har grundlæggende rettigheder til Grønlands naturgivne ressourcer.

Stk. 2. Til sikring af den fastboende befolkningens rettigheder med hensyn til de ikke-levende ressourcer og til sikring af riøsenhedens interesser fastsættes det ved lov, at forundersøgelse, efterforskning og udnyttelse af nævnte ressourcer finder sted i henhold til aftale mellem regeringen og landsstyret.
Stk. 3. Forinden aftale efter stk. 2 indgås, kan et landsstyremedlem kræve, at sagen forelægges for landstinget, som kan bestemme, at landsstyret ikke skal medvirke til indgåelse af en aftale af det pågældende inhold".

6.3.1.2. Grundreglurnar í grønlendsku ráevnisskipanini.

Nærri reglur um fyrisiting av ráevnum í grønlendsku undirgrundini vórðu ásettar við serligari ríkislóg (Lov om mineralske råstoffer i Grønland (lov nr. 585 af 29. november 1978))

Henda lög byggir á hesi grundsjónarmið:

- (i) Viðurkenning av, at "den fastboende befolkning på Grønland" hevur grundleggj-

andi rættindi til grønlendska náttúrutilfeingið.

- (ii) Felags avgerðarrættur (beslutningskompetence) við sínámillum sýtingarrætti (veto) hjá ríkismyndugleikunum þórumegin og heimastýrinum hinumegin í öllum týðandi avgerðum um nýtslu av olju- og mineralríkidóminum í Grønlandi.
- (iii) Avtala um meginreglurnar um býti av almennum inntökum av rávøruvirksemi í Grønlandi.
- (iv) Stovnsetan av "felagsráði" við líka nögvum línum frá danskari og grønlendskari síðu.
- (v) Stovnsetan av ráevnisfyrising (råstof-forvaltning) undir donskum ráðharra (tá ráðharranum fyrir Grønland, nú orkumálaráðharranum) at rökja tær miðfyrisingarligu uppgávurnar viðvíkjandi ráevnunum í grønlendku undirgrundini og at tæna sum skrivstova (sekretariat) hjá felagsráðnum.

Í apríl 1988 er semja gjørd millum donsku stjórnina og grønlendska heimastýrið um ávisar broytingar í ráevnisskipanini. Hesar verða umrøddar niðanfyri.

Grønlendska ráevnisskipanin umfatar bæði kolvetni ("kulbrinter"), fóst ráevni og vatnorku. Sambært semjuni frá apríl 1988 er vatnorka til at nökta vanligan orkutørv í bygdum og býum tó bert lutvist umfatað.

6.3.1.2.1. Myndugleiki.

Grønlendska ráevnisskipanin ásetir javnastóðu millum grønlendskar og danskar myndugleikar, ikki bert við eins stórari umboðan í felagsráðnum, men eisini á málsviðgerðarstigi. Týðandi mál verða lögð bæði fyrir grønlendska heimastýrið og ríkismyndugleikarnar til avgerðar. Danskir og grønlendskir myndugleikar hava somu rættindi til innlit í öll mál, sum eru til viðgerðar og somu atgongd til tann sakkunnleika, sum ráevnisfyrisitingin hevur ella nýtir, sum t.d. jarðfrøðiliq vitan frá Grønlands Geologiske Undersøgelser (GGU).

6.3.1.2.2. Fyrisiting.

Ráevnisfyrisitingin (råstofforvaltningen) røkir uppgåvuna sum miðfyrisiting (centraladministration) í grønlendskum undirgrundarmálum, bæði fyrir viðkomandi donsku ráðharrastovu og fyrir grønlendska heimastýrið, og er harum-framt skrivstova hjá felagsráðnum.

Dentur verður lagdur á, at ráevnisfyrisitingin er ein eind. Ráevnisfyrisitingin tekur sær av öllum samskiftinum millum myndugleikarnar og tær fyritøkur, ið hava fingið loyvi til ráevnisvirksemi í Grønlandi.

Frá danskari síðu hevur dentur verið lagdur á, at fyrisitingin av ráevnunum í grønlendsku undirgrundini er undir leiðslu av einum donskum ráðharra, ið politiskt stendur fólktингинum til svars fyrir sína fyrisiting av hesum málsoðki.

Stjórin í ráevnisfyrisitingini verður tilnevndur av kongi eftir tilmæli bæði frá heimastýrinum og donsku stjórnini.

I semjuni frá april 1988 millum grønlendska heimastýrið og donsku stjórnina um ávisar

broytingar í ráevnisskipanini vann eitt grønlendskt ynski um, at ráevnisfyrisitingin skuldi verða løgd undir heimastýrið, ikki frama. Avtalað er, at ráevnisfyrisitingin fyri Grønland framvegis skal vera ein deild i danske orkumálaráðnum, tó soleiðis at henda deild er nágreiniliga avskilda frá restini av rádharrastovuni og at grønlendska heimastýrið fær stórrri ávirkan á fíggjarætlana og starvsfólkanytsluna. Nú skulu þoll leiðandi størv i ráevnisfyrisitingini setast í semju millum danir og grønlendingar.

Jarðfrøðistovnurin, Grønlands Geologiske Undersøgelser, er stovnur undir ráevnisfyrisitingini.

Eisini er avrátt at hava fundir eftir tørvi millum danske orkumálaráðharran og grønlendska landsstýrisformannin um undirgrundarmál, og ein embætismannanevnd verður sett til tess at styrkja sambandið millum ráevnisfyrisitingina og grønlendska heimastýrið. Í grønlendska landsstýrinum verður stovnsett serlig undirdeild at taka sær av undirgrundarmálum í samarbeiði við ráevnisfyrisitingina í Keypmannahavn.

6.3.1.2.3. Sýtingarrætturin.

Allar týðandi avgerðir verða tiknar bæði av grønlendskum og av danskum myndugleikum, soleiðis at báðir partar kunnu sýta. Hetta umfatar bæði alment galdandi meginreglur um ráevnisvirksemið sum heild og ítökiligar avgerðir í serstökum fórum, t.d. avgerð um at játta loyvi til kanningar ella útvinning ella broytingar av treytunum, sum eru givnar einum loyvishavara.

Vanliga mannagongdin er at mál verða løgd

fyri felagsráðið, sum ger eina tilráðing, bæði til ríkisstjórnina og heimastýrið. Endaligi og formligi avgerðarrætturin er hjá danska ráðharranum, sum kortini frammanundan skal hava fingið samtykki frá grønlendska landsstýrinum.

6.3.1.2.4. Felagsráðið.

Danska stjórnin og grønlendska heimastýrið hava eins nógvar limir í felagsráðnum. Harumframt útnevnir stjórnin ein formann eftir felags tilráðing frá stjórnini og heimastýrinum. Formaður hevur, síðan ráðið varð sett á stovn, verið grønlenski landsstýrisformaðurin. Í framtíðini skal heimastýrið einsamalt útnevna formannin.

Stjórarnir fyri ávikavist grønlendsku landsfyrisingina og viðkomandi donsku ráðharrastovuna eru harumframt knýttir at felagsráðnum.

Felagsráðið skal fylgja gongdini á ráevnisøkinum í Grønlandi og hava fult innlit í öll mál, sum verða viðgjörd i ráevnisfyrisingini.

Sum áður nevnt er ráevnisfyrisingin skrivstova (sekretariat) hjá felagsráðnum.

6.3.1.2.5. Býtið av inntökum.

Sambært lögini frá 1978 skuldu almennar inntøkur frá virksemi í grønlendsku undirgrundini fyrst og fremst verða nýttar til at javna út tær upphæddir, sum árliða verða játt-aðar á donsku fíggjarlögini til grønlendsk endamál. Gjørðust inntøkurnar stórrri enn hesar útreiðslur skuldu partarnir samráðast um, hvussu eitt slikt avlop skuldi verða býtt.

Henda býtisregla fórði við sær, at grønlenski landskassin ongan beinleiðis fyrimun fekk av möguligum útvinningsvirksemi og vóru grønlendskir myndugleikar ónøgdir við hetta.

Í semjuni, sum gjórd varð í apríl 1988 millum grønlendska heimastýrið og dansku stjórnina varð avgjört at broyta hesar reglur, soleiðis at ríkiskassin og grønlenski landskassin býta inntökurnar javnt imillum sín upp til 500 mió. kr. árliga. Fara inntökurnar upp um hetta, skulu partarnir samráðast um, hvussu býtið so skal vera. Hesar býtisreglur umfata sum nevnt allar almennar inntókur, sum t.d. loyvisgjöld, skattir og avgjöld, og möguligar inntókur sum partaeigarár í niðanfyri umrøðda Nuna-oil A/S.

6.3.1.2.6. NUNA-OIL A/S.

Grønlendska landsstýrið hevur ynskt sjálvt at vera við í möguligari oljuútvinnung í Grønlandi og hevur semja verið millum dansku stjórnina og grønlendska heimastýrið um at hetta skuldi verða gjórt gjögnum eitt partafelag, sum stjórnin og heimastýrið áttu hvør sína helvt í.

Partafelagið, sum eitur Nuna-oil A/S, varð stovnsett í 1985 sum eitt partafelag til at rökja felags danske og grønlendska almenna lutþoku í olju- og gassútvinnung í Grønlandi.

Avgerðin um at stovna Nuna-oil A/S er tикин við heimild í ríkislög nr. 595 frá 12.12.1984 og landstingslög nr. 10 frá 22.11.1984.

Partarnir settu hvør sinar 25 mió. kr. í felagið sum partapening.

Í semjuni frá apríl 1988 er avtalað, at av teimum væntaðu undirgrundarinntökunum í

1988 skulu partarnir seta hvør sínar 12,5 mió. kr. aftrat í NUNA-OIL A/S sum partapening.

Sambært lógar- og viðtøkubroyting kann NUNA-OIL A/S nú eisini taka lut í ørum útvinnigarvirksemi enn olju og gassi.

NUNA-OIL A/S er heimahoyrandi í Grønlandi.

6.3.2. Åland.

6.3.2.1. Álendska sjálvstýrisskipanin.

Åland hevur síðan 1922 havt innanhýsis sjálvstýri.

Hetta sjálvstýri er grundað á støðu álendinga sum svenskmæltur minniluti í finska ríkinum. Fremsta ynski teirra um tað mundið var at gerast partur av Svøríki, men hesum sýtti finska stjórnin. Fólkasambandið avgjørði at álendingar heldur skuldu hava serrættindi innan fyri finskt ríkismark sum tjóðskaparligur minniluti.

Álendska sjálvstýrisskipanin varð broytt í 1952 og í lötni er uppskot til nýggja sjálvstýrlög fyri Åland til viðgerðar.

Eitt eyðkenni við álendsku skipanini er, at málsoðini eru býtt millum ávikavist ríkið og álendsku sjálvstýrismyndugleikarnar.

Millum tey mál, ið eru ríkismál, er málid "gruvor och mineralfyndigheter m.m."

Hinvegin eru mál um "näring" sermál.

Kommunuskattur er sermál, men allur annar skattur ríkismál. Álendingar skatta sostatt til finska ríkið, men hava krav uppá at fáa veitingar frá finska ríkinum, sum gera teir førar fyri at hava sama almenna tænastustig sum fólk í finska ríkinum annars.

Eitt serligt fyribrigdi, sum eyðkennir álendska sjálvstýrið, er teirra sonevndi "hem-

"bygdsret", sum er treyt m.a. fyri at eiga fasta ogn ella at reka vinnu í Álandi. Treytirnar fyri "hembygdsret" minna nakað um tær treytir, ið lond vanliga áseta fyri ríkisborgaraskap.

Ráevni í undirgrundini eru sum nevnt ríkismál sambært galldandi sjálvstýrislög fyri Áland. Roynt hefur verið at fregnast hjá álendskum myndugleikum, um nókur broyting er í væntu og um útvinning av ráevnum í undirgrundini hefur nakran týdning í Álandi og varð svarað noktandi uppá báðar spurningarnar.

6.3.3. Man.

Oyggin Man í írska havinum hefur eina ríkisrættarliga støðu, sum, ið hvussu er í summum fórum, minnir nakað um ta føroyisku.

Man er gamalt norskt niðursetuland og hava teir varðveitt nakað av teirra forna norska landasiði.

Teir hava frá fyrndartíð eitt ting nevnt Tynwald, sum hefur lóggávuvaldið á Man saman við einum umboði fyri bretsku drotningina, sum er "Lord of Man". Oyggin er formliga sjálvstøðugur (suverænur) statur í kongssambandi (personalunión) við Ongland. Á nógum ókjum er kortini bretsk lóggáva heilt ella lutvist galldandi, og kann oyggin í roynd og veru tí bert sigast at vera lutvist sjálvstýrandi.

Sambært avtalu millum Man og bretsku stjórnina, tekur bretska stjórnin sær av teirra uttanríkis- og verjumálum og letur Man bretsku stjórnini eina ávisa samsýning fyri at rökja hesi áhugamál.

Toll- og avgjaldssamband er millum Man og Bretland. Tollur og avgjøld, ið verða kravd á Man, fara i bretska ríkiskassan, men fær Man síðani úr ríkiskassanum eina upphædd svarandi

til fólkatalið á Man (ferðafólk iroknað) í mun til samlaða fólkatalið á Man og í Bretlandi. Gjøgnum tollsambandið við Bretland er Man eisini við í tollsambandi við EF, men er annars uttan fyri EF.

Viðvíkjandi ráevnunum í undirgrundini er stóðan tann, at á sjálvari oynni og á sjóðkinum (territoriinum), sum enn bert er 3 fjórðingar, men sum teir ætla at viðka til 12 fjórðingar, hava myndugleikarnir á Man einarætt til útvinnинг av olju og þórum ráevnum, og eiga teir sostatt einsmallir möguligar inntókur frá slikum virksemi.

Hvat landgrunni viðvíkur er fyrst at siga, at Man liggur á bretska meginlandsstþólinum og skamt frá Bretlandi. Man og Bretland samdust í 1966 um, at Man ikki setir fram krav um landgrunn ("continental shelf") utan fyri sitt sjómark, men í staðin hevur krav um ein part av teimum loyvis- og avgjaldsinntókum, ið bretska stjórnin fær av virkseminum á öllum landgrunninum rundan um Bretland. Parturin hjá Man verður roknaður í mun til fólkatalið á Man, samanborið við fólkatalið í Bretlandi (sb. við tað, ið áður varð nevnt um toll og avgjöld).

Sambært hesi semju skal bretska stjórnin boða myndugleikunum á Man frá öllum loyvum, sum hon gevur til oljuvirksemi í frskahavinum, og stjórnin á Man skal somuleiðis boða bretskum myndugleikum frá tí, sum fyriferst oljuvirksemi viðvíkjandi innan fyri sjómarkið rundan um Man.

6.3.4. Hetland og Orknoyar.

Hetland og Orknoyar, ið Kristian I. sum kunnugt læt Jákupi 3., skotakongi, sum pant fyri heimanfylgju, tá ið hann í 1468 burturgifti Margrethu, dóttur sína, hava í óldir verið stýrd

sum vanligir partar av Skotlandi. Inntil 1975 vórðu hesir oyggjaflokkar roknaðir sum vanlig "counties", t.e. amt, men i sambandi við eina umlegging av lokalstýrinum í Bretlandi, fingu Hetland og Orknoyar i 1975 hvør sitt oyggjaráð, "Island Council", ið er einasta ráð í oyggjunum, t.e. bý- og bygdaráð vórðu avtikin, men oyggjaráðini fingu umleið eins nögv vald og tey sonnevndu "regional councils", ið umfata nögv stórrri eindir enn Hetland og Orknoyar, ið hava minni enn 25.000 íbúgvær hvør.

Bretland er eitt rættiliga miðstýrt samfelag, so valdið hjá oyggjaráðunum er sera avmarkað, sæð við fóroyiskum eygum.

Oyggjaráðini hava onga ávirkan á olju- og gassútvinningarvirksemið á landgrunninum útfyri Hetlandi og Orknoyum, og fáa ongan part i teimum avgjøldum, sum oljufelögini lata fyri at sleppa at útvinna olju og gass. Tað, sum kortini hevur givið serliga hetlendingum nakað av ávirkan og inntøku er, at oljufelögini hava hildið tað verið neyðugt at leiða oljuna - og partvis gassið - i land i Hetlandi.

Oyggjaráðið í Hetlandi hevur nýtt heimildir sínar sum planleggingarmyndugleiki og tær heimildir, ið tað fekk til at ognartaka lendi, til at taka lut í samvinnufyrítókum ("joint-ventures") við oljufelögini, og til at stovnseta serligar grunnar fyri inntøku frá havnapeningi, leigu av lendi og vinningi frá samvinnufyrítókunum.

A henda hátt hevur tað m.a. eydnast at fáa gjøgnumført strong umhvørvisverndarkrøv fyri virksemið í sambandi við oljustóðina í Sullom Voe, at útvega nøkrum hetlendingum varandi stórv í oljuvinnuni og at fáa nakað av inntøkum, ið eru nýttar til ymisk sosial endamál, eins og nakað er komið ørum hetlendskum vinnum til

góðar, einahelst fiskivinnuni.

Innlögur hetlendinga tykjast tó ikki stórar, tá ið hugsað verður um virðið á teimum oljunøgdum, ið fórdar verða í land har.

Í Orknoyum hevur oljuvirksemið ikki verið so umfatandi sum í Hetlandi, og inntökurnar hava eisini verið minni.

6.3.5. Kanada.

6.3.5.1. Stýrislagið í Kanada.

Kanada er sjálvstøðugt ríki í Bretska Samveldinum (Commonwealth).

Kanada er sambandsríki ("federation") sett saman av 9 sjálvstýrandi landspórtum ("provinces"). Harumframt eru tvey sonevnd "landøki" ("territories") fyri norðan, sum ikki hava sama lut í ríkisstjórnini, sum landspartarnir.

Sambært kanadisku stýrisskipanini er yvirvaldsrætturin býttur sundur millum kanadisku ríkisstjórnina og tær 9 landspartastjórnirnar.

Harumframt býr í Kanada upprunafólk, indiánar og inuittar, ið sum kunnugt bygdu landið, áðrenn hvítir menn komu og partvis við valdi og partvis við keypi ognaðu sær meginpartin av tí. Indiánar hava ymsastaðni í sunnara og vestara Kanada lutvist sjálvstýrandi øki. Í "territoriinum" fyri norðan búgva bæði indiánar og inuittar, sum eisini hava fingið viðurkent rætt til lutvist sjálvstýri.

Í Kanada er stórt ríkidómi av mineralum m.a. eisini av olju og gassi.

Sambært kanadisku stýrisskipanini og kanadiskari lög hava landspartastjórnirnar rættin til ríkidómið í undirgrundini. Hesi undir-

grundarrættindi umfata eisini sjóðki (territorialfarvatn) teirra, men ikki landgrunnin. Rættindini til undirgrundina undir landgrunnum eigur ríkisstjórnin.

Nakrir av teimum vestaru landspørtnum, serliga Alberta, hava havit rættilega stóra framleiðslu av olju, ið fyri ein stóran part er útflutt til vestara partin av USA, har oljutørvur er.

Meginparturin av kanadisku oljunýtsluni er í landsynningspartinum av landinum, har lítið ella einki er til av olju. Eftir fyrstu oljukrepuna 1973-74 gjørðist ríkisstjórnin av álvara meðvitandi um tann týdning, tað hevði fyri Kanada sum heild at hava eitt ávist ræði á oljuframleiðsluni í landinum.

Tað bar á sama borðið, at meginparturin av tí oljuvirksemi, sum var í Kanada, var í hondunum á útlendskum, serliga amerikonskum, felögum. Hetta gjørði, at kanadiska ríkisstjórnin royndi at økja um sínar egnu møguleikar at stýra oljuframleiðsluni í Kanada.

Sum nevnt legði kanadiska ríkisstjórnin serligan dent á at skapa trygd fyri, at alt Kanada til hvørja tíð kundi fáa sín tørv á olju og gassi nøktaðan. Eisini legði stjórnin dent á ta vinnulívspolitisku síðuna, soleiðis at kanadiarar sjálvir kundu fáa störst møguligt gagn av olju- og gassvirkseminum í Kanada.

Tað, sum helst hevur serligan áhuga sæð við føroyiskum eygum, er, hvussu strandalands-partarnir í Kanada hava skipað síni viðurskifti við ríkisstjórnina. Bæði Nýfundland og Nýggja Skotland (Nova Scotia) hava gjört serligar sáttmálar við kanadisku ríkisstjórnina um býtið av valdi og rættindum yvir olju og gassi í sjónum út fyri strondum teirra. Her

skal serliga verða greitt frá avtaluni, ið gjørð er við Nýfundland. Avtalan við Nýggja Skotland er rættiliga lík hesari.

Í petti 6.3.6. verður greitt eitt sindur frá teimum skipanum, ið gjörðar eru við indiánar og inuittar í ávísum þórtum av Kanada.

6.3.5.2. Nýfundland.

6.3.5.2.1. Nøkur orð um viðurskiftini millum Nýfundland og Kanada.

Nýfundland (sum eisini umfatar ein part av eysturstrondini á Labrador) var brettskt "dominion" til 1949, tá ið nýfundlendingar gjørdu av at fara uppi kanadiska sambandsríð. Nýfundland verður roknað sum ein tann fátækasti og mest tilafturskomni landsparturin í Kanada og fær rættiliga stóran fíggjarligan stuðul frá kanadisku stjórnini.

Sum nevnt er stóðan viðvíkjandi ráevnunum í undirgrundini í Kanada tann, at landsparta-stjórnirnar ráða yvir tí, sum er undir landinum, men kanadiska ríkisstjórnin hevur ræði á tí, sum finst undir landgrunninum.

Kortini hevur kanadiska stjórnin gjört eina avtalu við Nýfundland, sum fyri ein stóran part gevur Nýfundlandi somu rættindi yvir oljuni undir sjónum, sum aðrir landspartar hava yvir oljuni undir landinum.

Avtalan, ið verður nevnd "The Atlantic Accord" varð undirskrivað av umboðum fyri kanadisku ríkisstjórnina og stjórnina í Nýfundlandi í St. John's tann 11. februar 1985.

6.3.5.2.2. Endamálið við sáttmálanum.

Í endamálsgreinini verður serligur dentur lagdur á hesi viðurskifti:

- a) Nýtslu av olju- og gassríkidóminum út fyrir Nýfundlandi til gagns fyrir Kanada sum heild og Nýfundland serstakliga.
- b) At fremja trygd fyrir olju- og gassveitingini hjá Kanada sum heild.
- c) Viðurkenning av rættinum hjá Nýfundlandi at fáa stórstu fyrimunirnar av olju- og gassríkidóminum út fyrir strondum sínum, tó í samsvari við kravið um eitt sterkt og sameint Kanada.
- d) Viðurkenning av javnstdóuni hjá báðum stjórnunum í umsitingini av náttúruríkidóminum til tess at tryggja, at olju- og gass-virksemið verður útbygt soleiðis, at bæði Kanada sum heild og Nýfundland serstakliga fáa stórst möguligt samfelagsligt og fíggjarligt gagn av hesum.
- e) At stjórnin í Nýfundlandi kann fáa inntøkur av oljuríkidóminum, sum var tað náttúru-ríkidómið uppi á landi.
- f) At hava eina stóðuga og trygga umsiting av olju- og gassríkidóminum.
- g) At skapa trygg viðurskifti viðvíkjandi olju og gassi m.a. við at broytingar krevja samtykki frá báðum þortum.
- h) At tryggja best möguligt samsvar millum stýringina av olju- og gassútvinnungini út fyrir Nýfundlandi og tilsvarandi virksemi út fyrir þorum kanadiskum landspórtum.

6.3.5.2.3. Felags stýring.

Partarnir hava í felag sett nevnd at stýra olju- og gassvirkseminum á nýfundlendska landgrunninum ("The Canada/New Foundland Offshore Petroleum Board").

Í nevndini eru sjey limir, tríggir til-

nevndir av hvørjum parti og útnevna báðir partar í felag formannin. Nevndarlimirnir skulu ikki vera embætismenn hjá kanadisku ella nýfundlendsku stjórnini.

Nevndarlimirnir sita í seks ár í senn, formaðurin situr í 7 ár. Nevndarlimirnir skulu ikki virka sum umboð fyri tær stjórnir, sum hava tilnevnt teir.

Nevndin hevur sæti í Nýfundlandi.

Nevndin kann fremja kanningar og gera tilráðingar til báðar stjórnirnar um lógarbroytingar. Nevndin skal so vítt gjørligt taka avgerðir sínar í semju, tó kunnu avgerðir verða tiknar við atkvøðugreiðslu. Nevndin skal boða báðum stjórnunum frá avgerðum sinum og skal lata báðar stjórnirnar fáa innlit í tær upplýsingar, hon hevur. Avrit av þllum umsóknnum v.m., sum verða send nevndini, verða at senda báðum stjórnunum.

Nevndin heldur fund minst eina ferð um mánaðin og annars tá ið onnur av stjórnunum krevur tað. Nevndin útnevnir ein hægsta embætismann (Chief Executive Officer). Tó kunnu báðar stjórnirnar í felag avgera at útnevna nevndarformannin til "Chief Executive Officer".

Verður serstakur stjóri valdur, skulu báðar stjórnirnar góðkenna hann. Kunnu tær ikki semjast, eru reglur gjørdar um gerðarrett. Stjórin stendur nevndini til svars í þllum lutum.

Nevndin útnevnir starvsfólk eftir tilráðing frá stjóranum og skulu tey verða útnevnd eftir fórleika.

Nevndin ger sjálv figgjarætlan fyri virksemi sitt, og útreiðslurnar verða býttar javnt millum báðar stjórnirnar.

Alt jarðfrøðiligt tilfar skal verða goymt í Nýfundlandi.

Nevndin ger ársfrágreiðingar til tær háðar stjórnirnar.

6.3.5.2.4. Býti av avgerðarrætti.

Í avtaluni er gjölliga útgreinað, hvør ið kann taka hvørjar avgerðir.

Ríkismyndugleikarnir taka avgerðir í hesum málum:

- a) Viðurskifti til frama fyri kanadiska búskapin (serliga "Canadization Policy" t.e. reglur um, hvussu stórur partur av virkseminum, ið eigur at vera á kanadiskum hondum v.m.),
- b) avgerðir við heimild í generellari ríkislóggávu (t.d. fiskilóggávu, skipaferðslulóggávu, innflytaralóggávu v.m.) og
- c) avgerðir um ríkisskatt.

Avgerðir, ið verða at taka av nýfundlendsku stjórnini, eru hesar:

- a. Reglur um loyvisavgjöld og landspartaskattir og avgjöld og
- b. avgerðir sambært generellari landspartalóggávu.

Allar aðrar avgerðir um stýring av oljuvirksemi á nýfundlendska landgrunninum verða tiknar av nevndini, tó soleiðis at tá ið tað snýr seg um "grundleggjandi avgerðir" hefur hon ikki seinasta orðið (sb. niðanfyri). Dómi um avgerðir, har nevndin hefur endaliga orðið:

- a. Frábodan um týðandi oljufund v.m.
- b. Framleiðsluloyvi

- c. Eftiransan
- d. Umsiting av reglum um "Good Oil Field Practice" t.d. um dálking, samskipan av virkseminum hjá fleiri fyritökum, reglur um trygd v.m.
- e. Um vandi berst á.

Tá ið talan er um "grundleggjandi avgerðir" skal nevndin boda þáðum stjórnunum frá avgerðini, soleiðis at stjórnirnar fáa høvi at mótmæla.

Dómi um "grundleggjandi avgerðir":

- a. Játtanir av lovvum til kanningar og útvinnинг og ásetingar av ella broytingar í útvinnungartreytunum.
- b. Boð til lovvishavarar um at fremja ella steðga framleiðslu ella þorum virksemi.
- c. Góðkenning av útvinningaráetlanum, harimillum framleiðsluháttum, tíðaráetlanum o.t.).

Miðað verður imóti, at hesar avgerðir verða tiknar í semju. Fæst semja ikki í lag, galda hesar reglur:

- a. Í tíðarskeiðum, tá ið Kanada sum heild ikki er sjálvbjargið við olju, skal ríkisstjórnin hava seinasta orðið í avgerðum um at seta útvining í gongd, at geva loyvi o.t. Í tíðarskeiðum, tá ið Kanada sum heild hefur nóg mikið av olju, hefur nýfundlendska stjórnin seinasta orðið.
- b. Viðvíkjandi teimum avgerðum, ið nevndar vórðu undir c. omanfyri, serliga viðvíkjandi tíðaráetlanum fyrir útvinning v.m. er tað nýfundlendska stjórnin, sum hefur seinasta orðið, tó soleiðis at kanadiska stjórnin kann seta slika avgerð til viks,

um hon í órimiligan mun seinkar Kanada í at gerast sjálvbjargið við olju ella á annan hátt at tryggja sær neyðugar oljuveitingar.

Kunnu partarnir ikki semjast um, hvørt Kanada er sjálvbjargið við olju ella ikki, eru reglur gjørdar um gerðarrætt.

Spurningurin um sjálvbjargni við olju verður avgjørdur fyri í minsta lagi fimm ár í senn. Tó eru serligar reglur um, at framleiðslan kann verða økt, um so er at tilflutningurin brádliga minkar m.a. eisini fyri at Kanada kann lúka skyldur sínar innan fyri IEA (International Energy Agency).

"Grundleggjandi avgerð" sum onnur tjórnin tekur, kann hin stjórnin krevja útsetta í upp til 3 mánaðir fyri at geva nýtt høvi til at náa semju.

Stjórnirnar kunnu báðar í felag geva nevndini ávisar reglur at ganga eftir m.a. um grundleggjandi avgerðir viðvíkjandi "Public Review" (sí niðanfyri), um fyrimunir til kanadiskt og nýfundlendskt vinnulív, og um ynski um kanningar til tess at kunna leggja politikkin betur til rættis.

6.3.5.2.5. Alment ummæli.

Viðvíkjandi eini og hvørjari ætlaðari útvinning skal nevndin halda eitt sonevnt "alment ummæli" ("Public Review").

Ein slik almenn kanning skal verða gjørd eftir serstökum reglum. M.a. skal ein tíðarætlan verða løgd og nevndir verða settar til tess at kanna allar týðandi síður av einari slikari ætlan m.a. árinið á umhvørvið og árin- ið á búskapin.

6.3.5.2.6. Prísáseting.

Ráðleggingar skulu verða hildnar millum kanadisku ríkisstjórnina og stjórnirnar í teimum landspörtum, sum hava olju og gass, til tess at skipa eina hóskandi prislegu.

6.3.5.2.7. Býti av ágóða.

Reglurnar um býtið av ágóðanum av olju- og gassútvinnung skulu vera tær somu fyri Nýfundland sum fyri teir landspartar, sum hava olju og gass í jörðini. Hetta merkir, at Nýfundland skal fáa úrtökuna av hesum innlögum frá oljuvirkseminum:

- a) Nýtslugjöld (Royalties)
- b) Nýfundlendskur partafelagsskattur
- c) Sølu- og framleiðslugjöld ("Sales Tax")
- d) Onnur avgjöld, leiguinntökur og loyvisavgjöld eins væl og onnur vanlig avgjöld, ið eru galddandi í Nýfundlandi.

Sum áður nevnt hevur Nýfundland í nógv ár fingið rættiliga stórar fíggjarligar veitingar frá ríkisstjórnini í Ottawa. Veitingarnar verða í ein ávisan mun útroknaðar eftir tørvi og skulu tí sambært galddandi reglum minka dollara fyri dollara, um so er at fíggjarstöðan hjá nýfundlandi batnar.

Í sáttmálanum millum Kanada og Nýfundland er ásett, at oljuinntökurnar hjá nýfundlendska landskassanum fyrstu árini ikki skulu mótroknast í ríkisstudningum dollara fyri dollara, til tess at tryggja at Nýfundland í fyrsta umfari fær at kalla fullan ágóða av oljuinntökunum. So við og við skal ríkisstuðulin skerjast so hvort sum vælferðin í Nýfundlandi ókist.

Eisini er avtalað, at kanadiska stjórnin og nýfundlendska í felag seta á stovn ein menningargrunn fyrir Nýfundland, sum m.a. skal hava til endamáls at figgja ta útbygging í Nýfundlandi, sum krevst, tá ið oljuvirksemið rættiliga tekur dik á seg. Eisini kann grunnurin kunna figgja aðra menning í Nýfundlandi.

Grunnurin, sum hevur eitt grundfæ uppá 300 mió. kanadiskar dollarar, verður figgjaður við 75% frá kanadisku ríkisstjórnini og 25% frá nýfundlendsku stjórnini. Grundfæið verður inngoldið yvir 5 ár. Grunnurin verður stjórnadur av eini nevnd við tveimum umboðum fyrir hvørja av teimum báðum stjórnunum.

Serligar reglur eru um endurgjald fyrir möguligan skaða av oljudálking ella fyrir fiskivinnuna.

Roynt verður at tryggja, at öll felða, sum arbeiða á nýfundlendska landgrunninum, skulu seta skrivstovur á stovn í Nýfundlandi, sum hava avgerðarrætt á nóg högum stigi. Serliga skal kanadiska stjórninsyrgja fyrir, at kanadiska ríkisoljufelagið "Petro Canada" hevur deild í Nýfundlandi.

Harumftamt eru partarnir samdir um, at alt skal gerast, sum gerast kann, til tess at tryggja, at virksemið á landgrunninum út fyrir Nýfundlandi verður framt á ein slíkan hátt, at bæði Nýfundland og Kanada fáa mest möguligt burturúr. T.d. skal verða kravt av öllum verkætlanum, at kanadisk og serliga nýfundlendsk arbeiðsmegi verður at nýta mest möguligt, Somuleiðis vørur og tænastur frá nývundlendskum og kanadiskum virkjum. Nýfundland skal hava fyrsta rætt, um teirra tilboð eru kappingarför. Eisini skulu skipast serligar reglur um upplæring av nýfundlendingum til størv í oljuvirkseminum.

Olja og gass frá Nýfundlendska landgrunninum skulu, í tann mun tórvur er, standa Nýfundlandi í boði, harimillum eisini sum ráevni til mógu-ligan ídnað í Nýfundlandi. Hetta seinasta tó bert í tann mun, tað ikki nervar petrokemiskan ídnað, sum er aðrastaðni á eysturstrondini á Kanada.

6.3.6. Indiánar og inuittar í Norðuramerika.

6.3.6.1. Inngangur.

Aðrastaðni í hesi frágreiðing (sí petti 4.2.) er greitt frá teimum rættindum, ið upprunafólk hava sambært millumtjóða sáttmálarætti, t.d. ILO-sáttmála nr. 107.

Niðurstóðan har var, at tey rættindi, ið altjóðarættur viðurkennir fyrí upprunafólk, vóru meira avmarkað enn tey rættindi, ið altjóðarættur viðurkennir hjá teimum fólkum, ið hava atgongd til fulla nýtslu av tjóðskaparliga sjálvsavgerðarrættinum. Føroyingar vórðu mettir at hoyra til henda seinna bólkin.

Við hesum í huga hevur nevndin ikki mett tað vera neyðugt at fara út í æsir við spurninginum um rættindi hjá upprunafólkunum. Her skal bert verða nevnt, at nevndin hevur roynt at kanna, um teir sáttmálar, ið t.d. stjórnirnar í USA og Kanada hava gjørt við indiánar og inuittar, m.a. um rætt teirra til lendi við ella uttan undirgrund, kunnu metast at hava týdning fyrí spurningin um føroysku undirgrundina.

Nevndin metir ikki, at viðurskiftini hjá indiánum og inuittum í Norðurameriku hava bein-leiðis týdning fyrí føroyska undirgrundarmálið. Umstóðurnar eru ov ólikar. Tó er tað kortini vert at leggja til merkis, at nakrir av teimum sáttmálum, ið hava verið til viðgerðar í USA og

Kanada, benda á ein vaksandi ans fyrir spurningum um rætt fólkanna til náttúrutilfeingi.

Niðanfyri verður í stuttum greitt frá sþgu-
ligu gongdini í viðurskiftunum millum europear
og upprunafólk og um avtalur og rættarmál i-
millum indiánar ella inuittar þórumegin og
stjórnirnar í USA ella Kanada hinumegin.

6.3.6.2. Viðurskiftini millum europear og upprunafólk sum heild.

Tá ið europear í 15. þld av álvara fóru at ota seg úteftir, fyrst suður fram við afrikonsku vesturstrondini og síðan yvir um Atlantshav til Amerika, tók spurninqurin um, hvussu viðurskiftini millum europear og upprunaligu fólkini í fjarlögðum heimspörtum áttu at verða skipað, seg upp millum teir rættarlærdu, fyrst og fremst í Spania.

Kendastur av teimum, ið skrivaðu um hesi viðurskifti, var Francesco de Vittoria, hvørs fyrilestrar frá 1532 verða roknaðir millum grundritini um altjóðarætt.

Læran, sum - ið hvussu er á pappírinum - bæði Spania og onnur europeisk hjálandaveldi, eitt nú Bretland, fylgdu, segði, at upprunafólkini hóvdu bæði yvirvaldsrætt og ognarrætt yvir sinum landaþkjum, men at tey bæði kundu selja jörð og avmarka sín yvirvaldsrætt sambært sáttmálum við europeisku stjórnarveldini.

Europeisku stjórnirnar hóvdu samstundis sum tann sterkari parturin, eina skyldu at verja upprunafólkini, ið vórðu mett at vera tann veikari parturin.

Hesar meginreglur vórðu alment viðurkendar sum "náttúrurættur". So við og við, sum fleiri og fleiri sáttmálar við ymiskum innihaldi, men við líknandi sniði vórðu gjørdir, vórðu tað

sjálvir sáttmálarnir, ið vórðu roknaðir at vera rættarkeldur, og ikki tær "náttúrurættarligu" áskoðanir, ið lógu aftanfyri.

6.3.6.3 Indiánar í Norðuramerika.

Bæði í USA og Kanada er mestsum alt lendið so við og við keypt frá indiánum, sum tó ofta hava treytað sær rætt til framhaldandi partvísar hevdvunna nýtslu, til dømis til veiði.

Samstundis hava indiánar í USA frásagt sær sín yvirvaldsrætt úteftir og givið seg upp til vernd hjá sambandsstjórnini. Tó hava teir varðveitt fullan ognarrætt til ávíð øki ("reservat"), har teir eisini hava innanhýsis sjálvstýri undir eftirliti frá sambandsstjórnini (og oftast ikki frá stjórnini í tí serstati, ið lendi teirra liggur í). "Verndarskyldan" liggur fyrst og fremst hjá sambandsstjórnini.

Í USA er vanligt, at rætturin til undir grundina fylgir ognarrættinum til lendið.

Í mongum fórum er ongin ivi um, at indiánar hava óskerdan ognarrætt til ávíð landaøki, og at teir tí eisini eiga tað ríkidømi, ið finst í undirgrundini undir tí. Í øðrum fórum er ósemja um, hvussu langt indiánsku rættindini ganga. Slikar ósemjur hava verið og verða støðugt lagdar fyri amerikanskar dómstólar.

Høvuðs rættarkeldan er tá oftast ein tulking av viðkomandi sáttmálateksti. Summir lögfrøðingar, eitt nú kendi amerikanski lögfrøðingurin Felix Cohen, vilja tó vera við, at einstakir amerikanskir dómar eisini hava bygt á eina grundleggjandi viðurkenning av, at indiánar sum fólk hava ein serligan rætt til virðini í síni undirgrund.

6.3.6.4. Indiánar og inuittar í Kanada.

Í Kanada hava viðurskiftini millum stjórnar-myndugleikarnar - fyrst franskar og bretskar - og síðani kanadiskar øðrumegin og indiánar hinumegin sum heild verið átök teimum, sum framman-fyri eru umrødd viðvíkjandi USA.

Tó er kanadiska stöðan eitt sindur øðrvísi, við tað at tað framvegis er meginparturin av kanadiska landaókinum, sum ikki er innlagt til jarðarbrúk og sum tí framvegis kann nýtast av indiánum og inuittum til hevdvunnar vinnuvegir, fyrst og fremst veiði.

Í landspartinum Alberta, har meginparturin av kanadisku oljuútvinningini er, hava indiánar "reservat", ið verða umsitin teirra vegna av kanadisku meginstjórnini. Hetta er eisini galdandi fyrir olju úr undirgrundini. Indiánar hava rætt at sýta fyrir útvinning og at fáa avgjöld.

Norðari parturin av Kanada hevur framvegis stöðu sum "territory", t.v.s. øki, ið ikki hoyrir til "provinsirnar", men verður stýrt av meginstjórnini í Ottawa.

Í hesum "territories" havur kanadiska meginstjórnin viðurkent rættin hjá indiánum og inuittum til hevdunnið brúk av lendinum, t.d. til reinsdjórahald og veiði, men hevur sjálv kannað sær ognarrættin bæði til lendið sjálvt og til náttúruríkidomið í undirgrundini.

Seinastu árini hevur gongdin í Kanada verið at veita indiánum og inuittum stórri viðurkennинг av rættindum teirra, bæði til at skipa síni viðurskifti sjálvir og til at eiga egið lendi, ella fáa samsýning fyrir lendi, sum er tikið frá teimum. Nýggja kanadiska grundlógin frá 1982 hevur eina reglu um viðurkenning av rættindum upprunafólkanna.

Í 1973 viðurkendi hægstirættur í Kanada, at upprunafólkini framvegis áttu rætt til lendi.

Meginstjórnin hevur síðani roynt at samráðast við hesi fólkini um ymiskar skipanir, íð bæði umfata viðurkenning av fullum ognarrætti til ávis óki, hevdvunnan brúksrætt til onnur og endurgjald fyri mist ella tikan óki.

Eitt dømi um eina slika skipan er sonevnda COPE-avtalan frá fyrst í áttatiárunum við inuittar í Beaufort Sea/Mackenzie Delta ókinum í norðasta Kanada.

Har fekk viðkomandi inuittsamfelag, nevnt "Inuvialuit" viðurkent fullan ognarrætt, íroknad full undirgrundarrættindi, til umleið 12000 ferkilometrar, rætt til yvirflótuna á einum óki uppá umleið 75.000 ferkilometrar, veiðirætt á einum nögv stórri óki, og harumframt bæði pening og rætt til at vera við í planlegging og røkt av umhvørvi og djóralívi. Felög, íð longu vóru farin í holt við nýtslu av náttururíkidómi, fingu álagt at gera sáttmálar við inuvialuit um samsýning v.m.

Aðrir sáttmálar eru gjørdir ella í gerð í Kanada, og sakarmál eru eisini um landrættindi.

6.3.6.5. Niðurstøða.

Viðurskiftini hjá upprunafólkum í hjálondum ella í nýlendum sum USA og Kanada, eru so ymisk frá fóroyskum viðurskiftum, at tað ikki ber til at gera nýtiligar samanberingar.

Kortini skilst av tí, sum í stuttum er greitt frá her, at tann áskoðan, at eitt og hvört fólk hevur rætt til lendið, tað býr á og tað náttúruríkidómi, sum í tí er, hevur ógvuliga djúpar røtur og hevur sett sær sjónlig spor, bæði í altjóðarætti og í innanríkis síðvenju viðahvar.

Eisini tykist tað, sum at áhugin fyri at gera vart við slik fólkarættindi stendur við og

veksur, og at ríkisstjórnir viðahvar eru farnar at geva slíkum krøvum meira gætur enn fyrr.

So hóast viðurskiftini í øðrum heimspörtum sum nevnt eru ólik teimum føroysku, soleiðis at ávisar loysnir, t.d. í Kanada, ikki eru nýtiligar sum beinleiðis fyrimynd, so vícir tað, sum her er greitt frá, at tað júst í hesum árum verður arbeitt viðahvar við spurninginum um rætt fólkanna til náttúruríkidømi, og at gongdin tykist vera tann vegin, at hesi rættindi verða meira og meira viðurkend.

7.

Samandráttur og niðurstóða.

Nevndin er biðin um at kanna, hvørji onnur sjónarmið enn tey í álitinum frá undirgrundarnevndini frá 1985 framførdu tala fyri, at heimastýrið kann yvirtaka undirgrundina.

Harímillum hevur nevndin roknað mögulig fólkarættarlig sjónarmið, ið frá ymsum síðum eru förd fram, í tí orðaskifti, sum verið hevur um möguleikarnar fyri at yvirtaka undirgrundina.

Frammanfyri er greitt frá, hvat ið altjóða rættur er. Vist er á, at føroyingar kunnu styðja krøv á altjóða rætt.

Vist er eisini á, at altjóða rættarreglur finnast, ið viðgera spurningin um rættindi fólkanna til náttúruríkidómi, herundir ráevni í undirgrundini.

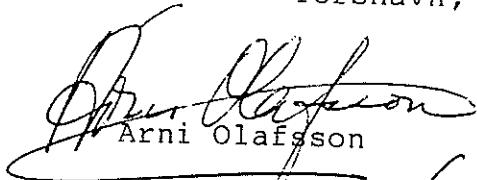
Í altjóða rætti er rætturin til náttúruríkidómi tætt knýttur at sjálvavgerðarrætti fólkanna.

Sambært altjóða rætti kunnu føroyingar við at gera brúk av sjálvavgerðarrættinum taka fult sjálvræði og sostatt eisini fáa fult ræði á öllum sínum náttúrutilfeingi, harímillum undirgrundini.

Um tann avmarkaða spurning, ið settur er nevndini, nevnliga um føroyska kravið um yvirtóku av undirgrundini sambært heimastýrislógin verður styðjað ella forðað av fólkarættarreglum, er nevndin komin eftir, at hesin spurningur er ógvuliga fløktur og torgreiddur. Nevndin kann tí ikki við teirri stuttu tíð, hon hevur fingið at arbeiða í, siga við vissu, í hvønn mun til ber at styðja slikt krav á fólkarættarreglur. Hineigin metir nevndin, at fólkarættarreglurnar heldur ikki kunnu brúkast imóti tí føroyska kravinum um, at málsoðið "ráevni í undirgrundini" verður yvirtikið sum sermál sambært heimastýrislógin.

Nevndin er sannførd um, at spurningurin um, í hvønn mun føroyingar kunnu styðja kravið um undirgrundina á altjóðarætt, eigur at verða gjølla kannaður av alment viðurkendum serfrøðingum í altjóðarætti.

Tórshavn, tann 26. juli 1988

Arni Olafsson

Jalgrim Hilduberg

Halgir Winther Poulsen